

ДНЕВНИКЪТ

(стенографски)

на

XVII-то обикновено Народно събрание.

Първа извънредна сесия.

LXXXIX заседание, сжбота, 26 юлий 1914 г.

(Открито отъ председателя г. д-ръ Д. К. Вачовъ, въ 3 ч. 50 м. слѣдъ пладне)

Председателъ: (Звъни) Засѣданието се открива. Г. секретаръ ще прочете имената на г. г. народнитѣ представители, за да се установи да-ли има кворумъ.

Секретаръ д-ръ Х. Георгиевъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ представители: Милко Бечевъ, д-ръ Петъръ Джидровъ, Василь Димчевъ, Димитъръ Драгиевъ, Бешко Дуневъ, Станю Златевъ, Сотиръ Календеровъ, Василь Коларовъ, Янко Куцаровъ, Захарий Кръстевъ, Петъръ Лисевъ, Александъръ Малиновъ, Владимиръ Моловъ, Маринъ Ничовъ, Тодоръ Петровъ, Венедиктъ Поповъ, Александъръ Радоловъ, Аврамъ Свиначовъ, Христо Славейковъ, Илия Стоевъ, д-ръ Димитъръ Тодоровъ и Никола Хитровъ)

Председателъ: (Звъни) Отъ 245 народни представители отсъствуватъ 22. Има налице 223. Значи, има кворумъ.

Председателството е. разрѣшило поисканъ отпускъ на слѣднитѣ г. г. народни представители:

На народния представител г. Иванъ х. Ивановъ 3-дневенъ отпускъ, начиная отъ 28 т. г.

На народния представител г. Петъръ Лисевъ 2-дневенъ отпускъ, за 25 и 26 т. г.

На народния представител г. Сотиръ Календеровъ 3-дневенъ отпускъ, начиная отъ днесъ.

На народния представител г. Михаилъ Такевъ — 1-дневенъ отпускъ, за 24 т. г.

На народния представител г. Маринъ Ничовъ 5-дневенъ отпускъ, начиная отъ днесъ.

На народния представител г. Етхемъ Рухи 3-дневенъ отпускъ, начиная отъ 28 т. г.

Народниятъ представител г. Христо Марковски по болѣзненни причини иска 15-дневенъ отпускъ, начиная отъ 18 т. Питамъ Народното събрание, съгласно ли е да му се разрѣши този отпускъ. Който е съгласенъ да си вдигне ржката. (Мнозинство) Прието.

Народниятъ представител Хашимъ бей съ едно заявление иска 10-дневенъ отпускъ, начиная отъ 12 т. Който сж съгласен да му се даде този отпускъ да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Прието.

Слѣдва на трето четене законопроекта за мораториума.

Има думата г. Тодоръ Лукановъ.

Т. Лукановъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Вчера, когато тукъ се прие на първо и второ четене законопроекта за мораториума, стана дума, щото днесъ да се представятъ и обосноватъ прѣдложенията, които има да се направятъ. Нашата група намира за необходимо да прѣдстави три прѣдложения по чл. чл. 1, 2 и 4 отъ закона за мораториума.

По чл. 1 отъ закона за мораториума, който е редактиранъ така: „Дава се мораториумъ на частнитѣ лица, дружества и банки за изпълнение на паричнитѣ задължения помежду имъ, произходящи отъ граждански и търговски сдѣлки, . . .“ — слѣд думата „сдѣлки“ искаме да се прибавятъ думитѣ „жилищни наеми и осигурителни премии“.

Въ чл. 2 ние искаме да станатъ слѣднитѣ измѣнения. Въ първия редъ думата „не“ да се прѣмахне и втората алинея да се промѣни. Тоя членъ става така: „Дадениятъ мораториумъ спира течението на уговорениятъ и по закона лихви“.

Третото прѣдложение засѣга чл. 4, за който искаме да се прѣмахне изцѣло.

Г. г. народни представители! Въ първия членъ искаме да се поставятъ думитѣ „жилищни наеми“, защото прѣди всичко при практикуването на закона за мораториума, който по-рано бѣше гласуванъ по случай на войнитѣ отъ 1912 и 1913 г., стана споръ при нѣкои сѣдилища, че задължението да се изплащатъ наемитѣ не се засѣга отъ мораториума и слѣдователно, наемитѣ, които сж контракувани прѣди обявяването на мораториума, сж платими прѣзъ периода, въ който е въ сила законътъ за мораториума. На много мѣста поради това, че сѣдилищата не признаваха мораториума на наемнитѣ задължения за жилища, станаха сцени, които, въ всѣки случай, трѣбваше да се прѣдотвратятъ. Извѣстни сѣмейства не можеха да плащатъ наемитѣ, а такива имаше значително; тогава още ставаше голѣмъ споръ за изпразването на жилищата прѣзъ

сдебно-изпълнителните органи и нѣкои сѣмейства прѣз зимата се поставиха въ крайнѣ затруднително положение. Извѣстно е, че чиновниците получаваха $\frac{1}{2}$ отъ заплатата си, на много мѣста получаваха по малко отъ дължимитѣ наеми, както, напр., въ София и други градове, кждѣто наемитѣ на жилищата сж твърдѣ високи. За да бѣде ясно, за да не става споръ прѣдъ сждилищата затова, че наемитѣ не сж дължими прѣзъ мораториумския периодъ, трѣбва това изрично да бѣде упоменато въ самия законъ.

Отъ друга страна ние прибавяме думитѣ „осигурителни премии“. Вѣрно е, че въ нѣкои отъ осигурителнитѣ контракти е прѣдвидено, че премиятѣ сж неотложно платими. Но, когато единъ законъ изрично постановява едно нѣщо, което по договора не е съобразно съ този законъ, нѣма съмнѣние, клаузитѣ на този договоръ, досѣжно това нѣщо — цомъ съ единъ законъ се е дало право на единъ отъ съдоговорниците да се ползува отъ едно ново положение — не ставатъ задължителни. Поставянето на осигурителнитѣ премии подъ ударитѣ на закона за мораториума се явява тъй сжщо важно. Има много дребни сжществувания, чиновници, работници, дребни собственици, които иматъ малки осигуровки и прѣзъ врѣме на войната изплащането на премиятѣ за тѣхъ е невъзможно; сжщо и прѣзъ врѣме на мобилизация за много отъ дребнитѣ собственици това е невъзможно. Ако законътъ за мораториума се прокара, то е затуй, защото можемъ да изпаднамъ въ положение на мобилизация, а може би и на война. Законътъ се прокара, за да може да се прѣминаватъ отъ прѣпятствия, които биха извършно много затруднили живота на работническитѣ, на дребнособственическитѣ сѣмейства и на сѣмействата на малкитѣ дребни чиновници. Неизплащането на премиятѣ влѣче послѣдствие, което, често пакти, е много тежко, много грозно за осигуренитѣ, а именно: отнемането правото на осигуренитѣ да получаватъ слѣдъ нещастие осигуренитѣ суми. Това поставяне на осигурителнитѣ премии подъ ударитѣ на закона за мораториума не прѣдставлява никакво удобство за осигурителнитѣ дружества, защото въ случай, че мораториумътъ е вѣдигне, безъ да изтърпи страната едно по-големо нещастие отъ това, което може да се прѣдполага, изплащането на осигуровкитѣ ще може да стане. Ако, обаче, настѣпи едно нещастие съ осигурения, ако той стане инвалиденъ или пъкъ умре, то осигурената сума трѣбва да бѣде изплатена, и тогава задържането на премията, която прѣзъ врѣмето на мораториума не е могла да бѣде изплатена, ще стане отъ сумата, която дружеството ще има да изплати. Нѣма, слѣдователно, никакво неудобство за отъзи, които осигуряватъ, а трѣбва да се създаде едно улеснение за отъзи, които сж осигурени. И заради това не само не е излишно, но наложително е, тѣзи осигурителни премии да се прѣдвидятъ тъй сжщо тукъ, въ закона за мораториума.

Отъ второто наше прѣдложение, досѣжно измѣненieto на първата и втората алинеи на чл. 2, ние виждаме, че ние искаме, лихви на паричнитѣ задължения прѣзъ врѣме на мораториума да не текатъ. Азъ зная, че не всички ще посрѣщнете съ едно прѣдразположение това наше искане. Това искане бѣше се явило и въ XV-то обикновено Народно събрание, което прокара единъ законъ за мораториумъ, и тогава, ние си спомняте, бѣше отблъснато. Имаше едно убѣждение у много отъ прѣдставителитѣ тогава, каквото виждаме и сега у нѣкои, че не може да не се взема лихва на капиталата, че тя е, тъй да се каже, негово естествено право и не можемъ съ единъ законъ да посегнемъ на плодетѣ на капиталата, които се включватъ въ думата лихва. Е добръ, не е справедливо да се под-

държа единъ таквъ възгледъ. Ние считаме, че мораториумътъ е едно улеснение за тѣзи, които дължатъ парични суми, а, въ сжщность, въ случай, че лихви текатъ прѣзъ периода на мораториума, той се явява не като улеснение, но като едно отегчение положението на длъжниците. Вѣрвамъ, че мнозина сте забѣлѣзали, слѣдъ демобилизацията множество хора, които имаха парични задължения, да се поставятъ прѣдъ голѣми затруднения, за да посрѣщнатъ, прѣди всичко, лихвитѣ, които сж се набрали прѣзъ врѣме на мораториума, а, заедно съ това, впоследствие да посрѣщатъ и лихвенитѣ си задължения слѣдъ демобилизацията, слѣдъ снемането на мораториума. Това именно отегчаване участие на длъжника трѣбва да бѣде прѣдупрѣдено. Нѣма никакво сериозно основание, за да се поддържа обратното. Ако е вѣрно, че лихвата е единъ плодъ на капиталата, който има само това, естествено, че тече денѣмъ и нощѣмъ, то още по-вѣрно е, че тя не бива да се дължи на дължимия капиталъ въ онова врѣме, когато, по независящи отъ длъжника причини, той е поставенъ въ немощност, въ невъзможност да бѣде изплатенъ; толкова повече, че случайтѣ на мобилизация и война, за каквито случаи трѣбва да се прѣдвиди отлагане изпълнението на паричнитѣ задължения, се дължатъ обикновено на развитието на интереситѣ на сжщия този капиталъ. Днесъ, когато е толкова очевидно и ясно, че ужаснитѣ усложнения, които сж настѣпили по нѣния свѣтъ почти и които ни засѣгатъ, сж произлѣзли отъ онова бѣсно лутане на капиталата въ сѣврѣменното общество да дири по-големо приложение и по-големо печалби за себе си, днесъ, когато това, казвамъ, е толкова ясно, ние имаме никакво основание да отегчимъ съ лихви отъзи длъжници, които, вслѣдствие на това бѣсно лутане на капиталата тѣмъ печалби, сж поставени въ невъзможност да бѣдатъ изплатили длъжницитѣ сѣрѣмо него. Ако ние тукъ бихте настоявали да некате плащане на лихви, то ние съ туй само ще манифестираме едно голѣмо усърдие, нѣщо повече бихъ казалъ, дори едно прѣстаране да запазите интереситѣ на капиталата. Зная, че нѣкои отъ васъ сж дори лично заинтересовани да откажатъ на това наше искане, но съ този отказъ ние само ще покажемъ, че вашитѣ лични интереси сж тождествени съ интереситѣ на класата, която прѣдставлявате, и ще се проявите още по-точно, още по-добръ, като добри защитници на капиталата и на капиталистическата обществена организация. Е добръ, ние сме свободни отъ съображения отъ този характеръ. Нѣщо повече: ние имаме задължение да отблъснемъ тукъ съображенията отъ този характеръ, и заради туй ние искаме, лихви прѣзъ врѣме на мораториума да не текатъ.

Третото наше прѣдложение засѣга отхвърлянето всецѣло на чл. 4. Както виждате, г-да, тоя членъ дава едно право на г. министра на правосъдието, който внесе този законопроектъ, по постановление на Министерския съвѣтъ, да отмѣни изцѣло или частично закона за мораториума, който обемждаме. Това право трѣбва да се прѣмахне. Споредъ увѣренията на правителството, народното прѣдставителство ще бѣде на негово разположение и, слѣдователно, винаги ще има възможность, мораториумътъ да бѣде отмѣненъ изцѣло или частично отъ самото Народно събрание, което го провежда. Отъ друга страна, поставянето на закона за мораториума подъ властѣта на Министерския съвѣтъ или само на г. министра на правосъдието, туря въ сѣлжитѣ, които подпадатъ подъ този законъ, едно безаредие, което е вѣдно, което не може да се допусне. Когато ние прокараме мораториумъ за единъ опрѣдѣленъ срокъ, като казвате, че този срокъ е отъ 3 мѣсеци, или пъкъ, като опрѣдѣляте този срокъ на еди-колко си врѣме отъ еди-кое си събитие — напр., 45 дена

отъ деня на демобилизацията, както бѣше послѣдния пътъ — вие, въ всѣки случай, опрѣдѣляте момента, отъ който ще настѣпи задължението на всички длѣжници да плащатъ, и, слѣдователно, прѣдварително имъ давате възможностъ да си наредятъ работитѣ, тъй че, когато настѣпи моментътъ за тѣхнитѣ парични задължения, да бждатъ готови да ги посрѣдватъ. А ако вие сега поставите подъ волята на Министерския съветъ да прѣмахне частично или изцѣло мораториума — една воля, която за длѣжниците не е извѣстно кога ще се прояви — вие, само по себе си се разбира, ще внесете едно голѣмо безречие въ уреждането сдѣлжитѣ на длѣжниците, и, по тоя начинъ, вашиятъ мораториумъ не само нѣма да бжде едно редовно отлагане изпълнението на задълженията, не само не ще влѣзе въ живота да внесе извѣстенъ поредѣкъ тамъ, дѣто се прѣдполага, че безпоредѣкътъ ще настѣпи самъ по себе си, но, напротивъ, ще бжде единъ елементъ на безречието, на бъркотията, и ще се яви като една мѣрка не само неулесняваща, но като една мѣрка твърдѣ опасна за изпълнение задълженията на длѣжниците. Ние считаме, че този елементъ на безпоредѣкъ трѣбва да се махне, да се остави само опрѣдѣленъ срокъ и да се даде право на народното прѣдставителство да продължи или прѣкрати изцѣло или частично срока на мораториума, когато намѣри това за потребно.

Ето, тѣзи три прѣдложения изнася нашата група прѣдъ васъ. Тѣ сж редовно подписани, съгласно правилника, и азъ ще моля да се поставятъ на гласуване.

Прѣдседателъ: Има думата г. Асѣнъ Цанковъ.

А. Цанковъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Това е единъ законопроектъ, за приница на който ние ще гласуваме, защото смѣтаме, че мораториумътъ въ тоя моментъ е необходимъ. Но, отъ името на нашата група, искамъ да направя прѣдложения за три измѣнения въ прѣдставения законопроектъ, които иматъ за цѣль да го подобратъ. Именно:

Относително чл. 1, който прокарва принципа на мораториума, ние прѣдлагаме една забѣлѣжка къмъ тоя членъ, съ слѣдующия текстъ: (Чете) „Дължими слѣдъ казаната дата наеми за помѣщения поднадатъ подъ това правило, безразлично кога е сключенъ договорътъ за наемъ“. Това прѣдложение, г. г. народни прѣдставители, се покрива съ първото прѣдложение, което ви прочете прѣждеговорившиятъ, но, по моето мнѣние, текстътъ, който азъ прѣдлагамъ, е по-ясенъ. Касае се до слѣдующето. Споредъ законопроекта, който скоро ще стане законъ, наемитѣ се вече включватъ въ мораториума — въ това не може да има споръ — защото и договорътъ за наемъ е една гражданска сдѣлка. Обаче, има нѣщо друго. Касае се да регулираме ония случаи, кждѣто договорътъ за наемъ е само устенъ, а не писменъ, както това е обикновено, и кждѣто, споредъ сѣществующето законодателство, се смѣта, че такъвъ договоръ е сключенъ подъ резервата, че може да бжде разваленъ слѣдъ прѣдупрѣждение, направено 15 дена порано. Значи, въ всѣки моментъ, когато наемодателътъ прѣдупрѣди 15 дена своя наемателъ, той може да го извади отъ помѣщението въ случайтъ, когато именно наемътъ се плаща мѣсечно. Ето, такава практика се заведе, прѣзъ врѣмето, когато траеше мораториумътъ прѣзъ войната, отъ повечето отъ нашитѣ сждилища. Излишно е да говоря, дали тая практика е правилна или не, но фактъ е, че тя бѣше почти повсемѣстна, фактъ е, че и днесъ има опасностъ, сѣщата практика да се възприеме отъ правосъдието. И понеже се касае до единъ законъ, силата на който ще бжде врѣвнина, който ще

трае три или малко повече мѣсеци, и, слѣдователно, нѣма да има възможностъ да се произнесе най-високата сѣдебна инстанция и свентуално да въведе една практика по-цѣлѣсообразна и отговаряща на едно по-правилно разбиране на закона, то хубаво е, съ единъ изриченъ, ясенъ, категориченъ текстъ да прѣдотвратимъ всѣкакви лоши послѣдствия. И, ето, сега тази забѣлѣжка иде да ни каже, че когато се касае за наемъ на помѣщения, било че договорътъ е писменъ, сключенъ прѣди 25 юлий, било че той е устенъ и, значи, сключенъ подъ резервата, че всѣки мѣсецъ той като-че-ли се подновява, било че той е сключенъ подиръ тая дата, понеже се касае до една олементарна нужда да се живѣе въ едно помѣщение, въ всичкитѣ тѣзи случаи, колкото се отнася до наема на помѣщения, договорътъ за наемъ да се ползува отъ мораториума. Съ това, бждете увѣрени, ще се въведе само една справедлива мѣрка, и по никой начинъ нѣма да се нанесе нѣкакво разстройство въ вземанията-даванията.

Това е относително първото измѣнение или, по-право, първото допълнение, което прѣдлагаме.

На второ мѣсто, нашата група прѣдлага, въ чл. 2 да се внесе едно измѣнение. То е: въ първата алинея, думичката „не“ да се зачеркне, вслѣдствие на което текстътъ ще добие слѣдующия видъ: (Чете) „Дадениятъ мораториумъ спира течението на уговоренитѣ и по закона лихви“; а втората алинея на този членъ да се изхвърли съвършено.

Д. Тошковъ: Сжщото, което прѣдлагаше г. Луановъ.

А. Цанковъ: Да, това се покрива, мисля, съ второто по редъ прѣдложение на прѣждеговорившия. — Г. г. народни прѣдставители! Касае се, прѣзъ врѣме на мораториума, капиталитѣ, дадени на заемъ, да не се ползватъ отъ никакви лихви. Ако вие, съ тоя законопроектъ, признавате, че ние се намираме въ тежки обстоятелства, които слѣватъ гражданския животъ, които прѣчатъ на труда да създава, вие трѣбва да се съгласите, че справедливостта налага да отидемъ още една крачка напредъ и да признаемъ, че вложениятъ капиталъ, поне прѣзъ това врѣме, не трѣбва да се ползува отъ привилегията на лихвитѣ, че прѣзъ това врѣме той трѣбва да бжде нелихвоененъ. Защото, съгласете се, не е справедливо разпрѣдѣлението на тежеститѣ, когато вие, съ въвеждането на тоя мораториумъ, възлагате една тежестъ на по-слабата страна, на наемателя, безъ да възлагате такава тежестъ на наемодателя. Принциплътъ на справедливостта изисква, щото тежеститѣ, които създава едно изключително положение, да бждатъ по-справедливо разпрѣдѣлени, а това ни налага да супримираме лихвитѣ на даденитѣ подъ заемъ капиталитѣ прѣзъ врѣме на мораториума. И азъ мисля, че въ тоя моментъ вие всички бихте били много добри християни, . . .

Отъ дѣсницата: А-а-а!

А. Цанковъ: . . . ако се подчините на евангелското правило, че лихвенецътъ най-малко има право да търси лихва тогава, когато всички сж въ едно затруднение и когато върху всички се налага една тежестъ.

На трето мѣсто, най-сетнѣ, ние прѣдлагаме, послѣдния чл. 4 да се изхвърли, съ други думи, да не се дава право на Министерството на правосъдието да отмѣнява закона за мораториума прѣди изтичането на неговия тримѣсеченъ срокъ. Азъ бихъ се съгласилъ, може-би, да се даде право на министра, ако обстоятелствата, да речемъ, биха попрѣчили да засѣдава камарата, да разширочи, да продължи, въ случай на нужда, срока, та, и слѣдъ из-

титането на третѣ мѣсеци, законътъ да остане извѣстно врѣме въ сила; но да се съгласимъ да дадемъ право на административната властъ въ момента, когато тя би намѣрила за цѣлесъобразно, за угодно да извади отъ дѣйствиe единъ законъ, това е не само единъ лошъ прецедентъ, единъ лошъ примѣръ, но това е и една опасна наредба. Защото ние не сме гарантирали, да-ли за менажирането на извѣстни интереси въ единъ или другъ моментъ — и моментътъ за това да бѣде специално избранъ — когато това е тъкмо най-нецелъсъобразно, не ще бѣде отгѣненъ този ползевъ законъ. Ето защо на послѣдно мѣсто, нашата група прѣдлага чл. 4 да бѣде изхвърленъ.

Както виждате, г. г. народни прѣдставители, безъ да влизамъ въ подробни обсъждания, ние правимъ единъ прѣдложение, които цѣлятъ да подобрятъ въ три отношения прѣдложения законопроекта, и азъ ви моля единодушно да ги приемемъ, за да дадемъ единъ законопроектъ, макаръ и съ известни несвършенства, но въ всѣки случай по-добъръ отъ този, който ни е прѣдложенъ.

Прѣдседателъ: Има думата народниятъ прѣдставителъ г. Илия Георговъ.

И. Георговъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Законопроектътъ за мораториума има твърдѣ голѣмо значение при сегашнитѣ несигурни условия, въ които страната се намира. Всички сте съгласни, че трѣбва да се даде за изплащането на венчки сдѣлки една отсрочка до три мѣсеца. За да може да се мотивира мораториумътъ, азъ искамъ да ви обърна вниманието върху значението, което има капиталътъ, който се дава подъ лихва. Оправдането на лихвата, която се взема отъ паричния капиталъ, се състои въ това, че капиталътъ, който се употребява въ производството или въ търговията, принася извѣстна полза на оня, който го взема подъ лихва.

Е. Петковъ: Но-късо, г. Георговъ.

И. Георговъ: Ще говоря много късо. — Но, прѣдъ видъ на несигурното положение, което настѣпва, лицето, което е взело подъ лихва капиталъ, не може да го използва, за да може да се оправдае лихвата, която лицето трѣбва да плаща. И ето защо справедливо е мнѣнието на двамата прѣдговоривши оратори, че прѣзъ срока на мораториума не трѣбва да се плаща лихва. Оправданое е тъй също мнѣнието, че не трѣбва да се плаща лихва дори за единъ капиталъ, който се взема съ консомативна цѣль, защото лицето, което е направило заемъ съ консомативна цѣль, единъ видъ е пикотираемо своитѣ приходи, които има да получи подиръ извѣстенъ срокъ; но, прѣдъ видъ на положението, това лице не е сигурно, че ще може подиръ даденъ срокъ да заплати не само паритѣ, но и лихвата. Ето защо справедливо е, необходимо е даже прѣзъ срока на мораториума да не се взема лихва.

Вториятъ въпросъ, който се повдигна тукъ, е въпросътъ — прѣзъ срока на мораториума да се отсрочи изплащането на застрахователнитѣ премии. Г. г. народни прѣдставители! Много, повечето отъ застрахователнитѣ дружества прѣдвиждатъ отсрочване на премиятъ, но само слѣдъ като се заплатятъ премии, напр., за три години. Но може да се случи едно лице да е застраховано отъ една година насамъ. Такова едно лице, ако вследствие на неочаквани събития, на война или на едно военно положение, на една опасностъ отъ война искамъ да кажа, не бѣде въ състояние да заплати премията, ще изгуби своитѣ застраховка. Ето защо справедливо е, да се приеме и второто прѣдложение, което се на-

прави отъ двамата прѣдговоривши оратори, да се отсрочи изплащането на застрахователнитѣ премии слѣдъ срока прѣдвиденъ въ законопроекта за мораториума.

Справедливо е и третото прѣдложение да се отсрочи плащането на наема върху квартиритѣ и при устни съглашения. Би трѣбвало ние да вземемъ поука отъ голѣмитѣ прѣпири, които се явиха по въпроса за наемане на помѣщения.

Съ една дума казано, нашата група поддържа и третѣ мнѣния, които се изказаха тукъ, именно: първо, прѣзъ срока на мораториума да не се плащатъ лихви; второ, да се отсрочатъ застрахователнитѣ премии прѣзъ врѣме на мораториума; и трето, мораториумътъ да се отнася и до наемитѣ на помѣщения, не само до писменитѣ, но и до устнитѣ съглашения. И азъ апелирамъ къмъ вашата справедливостъ, за да приемете и третѣ тѣзи прѣдложения.

Прѣдседателъ: Има думата народниятъ прѣдставителъ г. Дечо Теневъ.

Д. Теневъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Нашитѣ политически партии отъ 35 години насамъ сж дошли да доказатъ, че сж изгубили довѣрието на широкитѣ народни маси.

Отъ дѣсницата: О-о-о!

Д. Теневъ: Не за туй, че широкитѣ народни маси не сж имали отъ самото начало довѣрие къмъ тѣхъ, не че вината е въ широкитѣ народни маси, а тя е въ самитѣ политически партии, защото тѣ служатъ само на извѣстна класа въ нашата страна. И ние виждаме, че когато тѣзи партии почватъ да създаватъ закони — не само този за мораториума, ами всичкитѣ имъ закони ако погледнете, ще видите — прави се различие.

И. Велчевъ: Социалистически теорин.

Прѣдседателъ: По законопроекта говорете, г. Теневъ.

Д. Теневъ: По законопроекта ще говоря. — И ние виждаме, че когато миналата 1912 г. управлявалитѣ тогава партии на народници и цанковисти излѣзоха да създадатъ единъ законъ за мораториума, който законъ засѣгаше всички сдѣлки — да не се ликвидиратъ — въ сжщото врѣме оставиха капиталиститѣ да получаватъ своитѣ лихви. Г. г. народни прѣдставители! Българскитѣ граждани бѣха призвани 11 мѣсеца да изпълняватъ своя отечественъ дългъ. Широкитѣ народни маси, най-вече земеделското население бѣше съ своитѣ капитални тамъ, вне му бѣхте реквизирали всичко, то издържа войната въ всѣко едно отношение, даде и своя животъ тамъ, и когато се върна въ България — които дойдоха, нѣкои изгубиха живота си — споредъ закона за мораториумъ, трѣбваше то, а и сирацитѣ на убититѣ да плащатъ лихви на българския лихваринъ. И ние видѣхме, че слѣдъ като се вдигна мораториумътъ въ България, дребнитѣ занаятчийчета бѣха затворили дюкянитѣ си и нищо не произвеждаха, ние видѣхме, че земледѣлцитѣ въ България, слѣдъ като се върнаха отъ бойното поле, трѣбваше да плащатъ лихви; много занаятчи затвориха дюкянитѣ си, на много земеделци вземаха и по единия волъ, що имъ бѣше останалъ.

Г. г. народни прѣдставители! Това бѣше една голѣма грѣшка отъ гледище на българския народъ и отъ наше гледище, извършена отъ народнишко-цанковисткото правителство. Но българскиятъ народъ си отгати туй съ това, че народничитѣ минаватъ за най-богата класа въ България, тѣ трѣб-

ваше да защитят тази класа, тъй съ старитъ консерватори и затова създадоха този законъ. Но ние виждаме, че днесъ, когато въ България управлява либералната концентрация, когато тази концентрация се нарича либерална, която ужъ ще служи на широкитъ народни маси, че е изгубила своя либерализъмъ, и тя отива да служи на едно меншество, както сѣ служили всички политически партии, както е служила и тя въ други времена. Ние виждаме да се казва сѣ чл. 2 на законопроекта за мораториума, че течението на лихвитъ не се спира. Ако това е за мирно време, когато всѣки си работи на работата — разбирамъ. Но когато вие слѣдъ внасянето на законопроекта за мораториума ни внасяте законопроектъ за обявяване военно положение — не разбирамъ. Не знамъ коя България е въ опасностъ, но виждамъ, че можете да докарате работата дотамъ, че ще направите нѣкоя мобилизация на нѣкои набори само или обща мобилизация, и този законъ за мораториума ще си остане въ сила. И слѣдъ като закарате хората въ редоветъ на армията, като се върнатъ, пакъ ще ги накарате да плащатъ лихви на лихваритъ, безъ тъй да сѣ произвеждали нѣщо, безъ тъй да сѣ виновати, че не сѣ били въ състояние да се изплатятъ на лихваритъ. Лихваритъ, които раздаватъ своитъ капитални, когато сѣ ги дали по тѣзи дребни занаятчий и дребни земледѣлци, сѣ гарантирани за своитъ капитални, г. г. народни представители. Ние видѣхме миналата година, когато ставаше едно нашествие въ страната, когато се вдигаха банцитъ и всичко, много отъ г. г. лихваритъ, макаръ да не бѣха на бойното поле, си оставиха капиталъ, не можаха да сварятъ да ги вдигнатъ и да бѣгатъ; въ тоя случай тѣхнитъ капитални не бѣха гарантирани, а когато сѣ раздадени между дребнитъ собственици, тѣ сѣ гарантирани, защото като се върнатъ отъ бойното поле — които се върнатъ — лихваритъ сѣ въ положение да имъ взематъ даже нивитъ. Така че, тѣхнитъ капитални сѣ гарантирани и за тѣхъ отговаря този дребенъ собственикъ, който макаръ че не е произвелъ нищо сѣ тѣзи капитални и не е въ състояние да плаща лихви по причина на една война, вие го накарвате да плаща и лихви.

Ето защо, безъ да се простирамъ по-нататкъ, азъ правя предложение, както се направи и отъ други нѣкои групи — този мораториумъ да засегне спираше на лихвитъ; да се измѣни законопроектъ, да не остане, както е сега. И азъ се надѣвамъ, че и отъ тукъ даже (Сочи лѣвицата) г. г. народни-нитъ и цанковиститъ, които бѣха направили грѣшка, сега ще си я поправятъ и ще се съгласятъ съ насъ. Надѣвамъ се, че и либералитъ отъ тази страна ще се покажатъ истински либерали, да не губятъ съдѣрието на широкитъ народни маси и да не се съдѣятъ послѣ на тѣхъ, когато тѣ сами ще бѣдатъ виновати.

Прѣдседателъ: Има думата г. Атанасъ Буровъ.

А. Буровъ: Г. г. народни прѣдставители! Отъ нѣколко групи въ парламента се направиха прѣдложения за измѣнение закона за мораториума. Нѣма да се спирамъ подробно върху всички прѣдложения, а ще се спра по главния въпросъ относително лихвитъ. Колкото и да бѣде непопулярна тезата, която ще поддържамъ и колкото и да мога да бѣда обвиненъ въ лична заинтересованостъ, азъ ще имамъ куража да кажа откровенно моето мнѣние, че когато се касае за единъ законъ за мораториума, неговата цѣль е да даде една отсрочка на задълженията. Това значи думата, това е всемирната практика, това е и теорията. Не може законодательтъ, чрѣзъ единъ свой актъ, да измѣнява създадени правоотношения и материални права между гражданитъ, не

може да облагодѣтелствува едни въ ущърбъ на други, не може да прѣдава печалби на едни въ ущърбъ на други. Това е елементарно и това е очевидно. Азъ ще отида по-надалечъ и ще кажа, че е много наивна мисълъта, която се поддържа отъ тукъ (Сочи крайната лѣвица) и отъ тамъ (Сочи лѣвия центъръ), че чрѣзъ прѣмахане на лихвата се облагодѣтелствуватъ само бѣднитъ и се утегчава положението само на богатитъ.

И. Кирковъ: Тогава Вие обиждате вашитъ избиратели.

А. Буровъ: Значи, че и тѣ не разбиратъ добръ въпроса.

А. Кундалевъ: Разбиратъ да Ви избератъ. Какъ ще това прѣдъ избирателитъ.

А. Буровъ: Потърпѣте малко. Когато обясня, азъ вървамъ, че и вие ще се съгласите. — Въ сложния механизъмъ на съвременното общество не сѣ само богатитъ и само лихваритъ, които получаватъ лихва и които получаватъ приходи отъ капитални, а сѣщо и бѣднитъ, които чрѣзъ своитъ спестявания, оставени било въ спестовната каса, било въ Земледѣлската или Народната банки, или подъ формата на влогъ въ частни банки, сѣщо така получаватъ лихва.

Д. Теневъ: Колко сѣ тѣ?

А. Буровъ: Колкото и да бѣдатъ. — На какво основание, вие, г-да, лишавате отъ приходъ сиротскитъ пари, които сѣ, напр., въ Земледѣлската и Народната банки?

А. Кундалевъ: Сигуръ за тѣхъ плачете.

А. Буровъ: Недѣйте търси за какво плача, а разсѣждавайте върху това, което ви говоря, и ми отговорете, на какво основание вие лишавате бѣдната слугиня, която е поставила въ пощенската спестовна каса 200 или 500 л., отъ лихвата на която има право?

Отъ крайната лѣвица: Тя не живѣе отъ това. Тя ще направи тая жертва.

А. Буровъ: Но, г-да, вие, които твърдѣ хубаво разбирате тая материя, вмѣсто да правите такива възражения, които нѣматъ сериозностъ, защо не погледнете на въпроса направо?

Ю. Юрдановъ: Сериозно, много сериозно гледаме.

А. Цанковъ: Лихваритъ трѣбва да направятъ тази жертва. Една слугиня ще направи тая жертва, защото я прави за такива, които сѣ въ нейното положение.

А. Буровъ: Значи, вие отивате дотамъ да искате и отъ най-бѣдната класа, която случайно може да има нѣкое малко спестяване, да направи и тя тая жертва. Азъ искамъ да зная това и да го кажете.

Ю. Юрдановъ: Ние искаме да направятъ жертва всички.

А. Буровъ: Моля. — По-нататкъ ще взема положението на една банка. Сега-засега, вие знаете, че нѣкоя банка не работи съ свои пари; нѣщо повече, всѣка банка туря въ циркулация, ако тя е добръ

поставена, петъ, шестъ до десетъ пѣти повече чужди пари, отколкото е нейниятъ собственъ капиталъ. Единъ голѣмъ процентъ отъ тия пари сѫ пари взети отъ чужди, външни банки. Мислите ли вие, г-да, че съ вашия законъ за мораториума ще освободите българскитъ банки и банкери отъ задълженията, които тѣ иматъ къмъ чуждитъ външни банки, и ако допуснемъ дори, че юридически ги освобождавате, мислите ли вие, че утрѣ, когато положението стане нормално и когато тѣзи вътрѣшни банки ще иматъ нужда пакъ отъ онѣзи външни кредитни банки, самитѣ тѣ нѣма да се откажатъ отъ тая привилегия, която вие сега имъ давате отъ нѣмайки-къдѣ?

А. Цанковъ: Това е тѣхна работа.

А. Буровъ: Нѣма да признаятъ въ чужбина мораториума, наложени тукъ, . . .

Д-ръ Н. Сакаровъ: Ще признаятъ.

А. Буровъ: . . . защото мораториумътъ тамъ продължава да носи лихва, а нашиятъ не носи, и спорътъ е около въпроса за лихвата. Кажете ми, въ коя голѣма държава мораториумътъ е билъ свързанъ и е свързанъ сега съ прѣмахване на лихвата? Никъдѣ.

А. Димитровъ: При уравнение смѣтките миналата година банцитѣ доброволно направиха това. Тия въ България не се отказаха, ония отъ Европа се отказаха.

А. Буровъ: И какво ще бѣде положението? Една банка, която има, да кажемъ, 2.000.000 л. капиталъ, която е взела 3.000.000 л. чужди пари, на тѣзи чужди пари ще плати лихва, каквото и да правите вие, а нѣма отъ къдѣ да вземе, за да плати тая лихва, понеже самата тя нѣма да получава отъ своитѣ пласации. Какъ може държавата подъ такава форма да разорява едни, за да облагодѣтелствува други?

Ю. Юрдановъ: Какъ може да вземе живота на хората? Вашиятъ теория сѫ несъстоятелни.

Прѣдседателъ: Оставете тѣзи прѣжжвания, г-да.

А. Буровъ: Ако искате, г-да, правовиятъ принципъ на държавното вмѣшательство, е държавата, чрезъ срдѣствата на цѣлия народъ, да освободи слабитѣ отъ задълженията имъ за лихва. Но държавата чрезъ общитъ свои ресурси трѣбва да направи това, защото тамъ ще бѣде справедливостта и тамъ ще бѣде едно дѣйствително сериозно разрѣшепие на този въпросъ.

Ю. Юрдановъ: А държавата ще ги вземе отъ бѣднитѣ.

А. Буровъ: По-нататъкъ има друга една идея за регламентиране на лихвата, т. е. да се опрѣдѣли единъ процентъ, който да не може да бѣде прѣвишенъ отъ кредиторитѣ. Макарь че и това е една намѣса на държавата въ частнитѣ отношения на гражданитѣ, обаче може да се допусне, и то само по едно единствено съображение — да не се позволява на силнитѣ да използватъ това болѣзнено икономическо положение на обществото, за да печелятъ пари отъ това именно положение, което носи съ себе си разорение на слабитѣ, т. е. да не бѣде възможно банцитѣ и банкеритѣ да използватъ положението, за да увеличаватъ нормалната съществуваща лихва въ страната, която отговаря на стойността на паритѣ въ България. И ако върху тая база, г-да, ис-

каме да търсимъ единъ такъвъ критерий, ще го намеримъ много лесно, като вземемъ за база лихвитѣ на голѣмитѣ банки — не на малкитѣ лихвари — които сѫ съществували прѣди войната, не прѣди тази, а прѣди първата война, защото сега бѣ едно прѣходно и ненормално положение, което не дава условия за опрѣдѣляне на истинската цѣна на паритѣ въ България.

Тая е абелѣжката, която искахъ да направя. Азъ бихъ молилъ всички, които сѫ увлѣчени отъ човѣколюбиви побуждения на тѣзи прѣдложения, да се позамислятъ върху другитѣ страни — икономическата, страната на справедливостта и на държавното невмѣшательство.

(Прѣдседателското мѣсто заема подпрѣдседателъ г. д-ръ И. Момчиловъ)

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. Йорданъ Йоновъ.

И. Йоновъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Ако би имало възможностъ по въпроса за лихвата, азъ бихъ вдигналъ и двѣтѣ си рѣци. По въпроса за наемитѣ, азъ се присъединявамъ къмъ прѣдложението на г. Коларова, но не може да се откаже правото на тѣзи хора, които иматъ да взематъ наеми, да не се ползуватъ съ една по-голяма лихва за туй врѣме, защото повечето отъ тѣхъ сѫ взели пари съ лихва отъ банцитѣ и тѣ въ туй врѣме не могатъ да не платятъ, . . .

Г. Кирковъ: И тѣ нѣма да платятъ.

И. Йоновъ: Разбирамъ. — . . . защото не можемъ да наложимъ ние единъ законъ въ странство и да кажемъ, че банцитѣ отъ странство нѣматъ право да взематъ лихва отъ нашитѣ банки, които сѫ взели пари отъ тѣхъ. А щомъ ние не можемъ да заповѣдаме на онѣзи банки, нашитъ законъ не може да бѣде задължителенъ за тѣхъ, тѣ ще си взематъ лихва отъ нашитѣ банки и, слѣдователно, и ние трѣбва да платимъ. Съгласенъ съмъ, казвамъ, да се даде възможностъ на наемателитѣ да не бѣдатъ изхвърляни прѣзъ това врѣме, да не бѣдатъ принуждавани, но свършено не можемъ да липсимъ и наемодавцитѣ, защото слѣдъ като настѣпи врѣмето, банцитѣ и другитѣ кредитори ще посегнатъ върху тѣхъ. Това е абсолютно невъзможно. Азъ вѣрвамъ, че г. Коларовъ ще се съгласи по отношение въпроса за лихвата, както каза г. Буровъ, да опрѣдѣлимъ една лихва — да бѣде тя опрѣдѣлена. Това поне можемъ да направимъ и върху това, мисля, ще се съгласимъ всички. Максимумътъ лихва въ нашитѣ банки, както въ Земледѣлската, така и въ Народната, бѣше 7%, и азъ правя прѣдложение, щото както въ банцитѣ, така и въ частнитѣ лица, лихвата прѣзъ това врѣме да не надминава 7%. По този начинъ каквато лихва ще плащатъ хората, които сѫ ипотекирали своитѣ имоти въ банцитѣ, такава да иматъ право да взематъ отъ тѣзи хора, които живѣятъ подъ наемъ, за прѣзъ врѣмето, прѣзъ което не сѫ платили наемъ. (Възражение отъ крайната лѣвица) Казахъ, лично за себе си съмъ готовъ да гласувамъ съ двѣтѣ рѣци да не се плаща лихва нито една стотинка, защото и азъ само лихви плащамъ, а не вземамъ.

И. Кирковъ: Вие никога не се съгласявате съ народнитѣ, а сега се съгласявате.

И. Йоновъ: Азъ говоря за хората, които даватъ подъ наемъ. Тѣ не плащатъ въ Европа лихва; ние всички знаемъ, че плащатъ лихва на нашитѣ банки.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Тѣхъ искаме да освободимъ, а да оставимъ онова, за което не сме властни.

И. Йоновъ: Въпросътъ е, че да ги лишимъ да не имъ се плаща никакъвъ наемъ, това не можемъ да направимъ.

Д-ръ А. Гиргиновъ: Наемътъ не носи лихви.

И. Йоновъ: Като ще лишимъ тѣзи хора отъ правото да взематъ една година наемъ, банката ще имъ прости ли?

Мотивътъ на г. Бурова за сиротиникитѣ, за слугитѣ и други, които иматъ пари въ спестовнитѣ каси, не е важенъ, защото имъ плащатъ 4%, други влогове на сирацитѣ има съ 4 до 5%, а останалото взема банката.

Д. Благоевъ: Щомъ се обяви войната, всичко ще се изтегли.

И. Йоновъ: Нѣма да ги изтеглятъ, както не ги изтегляха и при първата. — Така щото, казвамъ, по отношение на туй съмъ съгласенъ съ г. Коларова, но не мога да се съглася тѣ да не плащатъ нищо.

Относително въпроса за осигурителнитѣ полици, и за тѣхъ азъ съмъ да се прѣдвиди, обаче и на осигурителнитѣ дружества не можемъ да откажемъ правото на лихвата, защото тѣ си иматъ уговорени работи. Повече отъ осигурителнитѣ дружества сж чуждестранни, за които нашето рѣшение нѣма да бѣде задължително. Ние се опитахме да имъ наложимъ съ другъ законъ, но това не успѣхме да направимъ, защото, когато ще искашъ да имъ наложимъ, тѣ ще кажатъ „сбогомъ“ и ще си отидатъ, ще напуснатъ България. Питамъ, тогава, какво ще вземете отъ тѣхъ. Тефтеритѣ ли? Паритѣ ги нѣма вече тукъ, тѣ сж тамъ.

Ю. Юрдановъ: Тѣ сж внесли гаранция.

И. Йоновъ: Тази гаранция е нищожна въ сравнение съ това, което тѣ ще иматъ въ бъдеще да плащатъ на българскитѣ граждани. Въ всѣки случай, това е едно мое мнѣние, азъ не мога да го наложя. Казвамъ, съмъ, щото да не могатъ да се унищожатъ полицитѣ, защото въ случай на една война — не се знае колко ще продължава, имаше такива случаи много — хората нѣматъ възможностъ на дѣцата си да дадатъ по единъ левъ да си купятъ хлѣбъ, камо-ли да платятъ по 40—50 л. за вноса. А прѣдставете си, че нѣкой е внасялъ вноскитѣ си 14 години, може-би да му остава само единъ мѣсецъ до края на срока, и случва се нещастieto да бѣде убитъ; ние ще лишимъ неговитѣ дѣца отъ застраховката. Тукъ ние, по-ученитѣ, елате и намѣрете начина на тая работа, но не може да не се плаща, ще се плати слѣдующето се. И самитѣ осигурителни дружества нѣма да се противопоставятъ, когато ние имъ осигуримъ една лихва отъ 4 до 6% за закъснѣло врѣме, по застрахованиятъ, когато се завърне, или неговитѣ наследници да иматъ право да внесатъ припадащата се частъ плусъ лихвата. Така вѣрвамъ, че и дружествата ще се съгласятъ.

Това е моето мнѣние и азъ ще ви моля да се съгласите да се направи измѣнение въ това отношение.

Прѣседателствувающъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. Такевъ.

М. Такевъ: Г. г. народни прѣдставители! Въ продължение тукъ на три години вече този е вториятъ законъ за мораториумъ. Мораториумътъ е задължителенъ за цѣлото царство. Прѣди да се внесе у насъ този законъ, ние четохме отъ телеграфната агенция съобщения, че всички държави, въ това число и Турция, вече обявиха мораториумъ. Нѣщо повече, въ Германия, веднага слѣдъ манифеста на импера-

тора за обявяване на войната, се внасятъ законопроекти въ камарата за урегулиране на лихвитѣ въ империята. Съжалявамъ, че нѣма тукъ г. Бурова, за да види, че първата грижа на най-индустриалната, най-капиталистическата държава бѣ, слѣдъ манифеста за обявяване на войната, да тури прѣграда на злоупотребленията на капиталисти, на индустриалци — да отидатъ тѣ да се ползватъ отъ нещастieto, което е общо за страната, но което особено ще се отрази на по-немошнитѣ класи. Въ Германия — телеграфнитѣ съобщения сж тукъ, можете да направите справка, когато обичате — веднага се внесе законъ за урегулиране на лихвитѣ. И онѣзи хора сж били много прѣдвидливи, защото нашитѣ банки вчерта даватъ циркуляри до своитѣ дебитори, длъжници, че лихвата, която вчерта е била 6½, днесъ се качва на 9½, и нищо нѣма да имъ попрѣчи да ви пратятъ новъ циркуляръ, че тѣ повишаватъ лихвата на 12%. Германското правителство, което е имало повече далновидностъ въ това отношение, отколкото имаме ние, въ първия моментъ още на обявяване военното положение внесе законъ да прѣгради пътя на тия злоупотребления на частни банки и на отдѣлни банкери и лихвоимци. Ето защо нека никому не се вижда странно, че ако ние въ малката България, дѣто нѣма капитализмъ, такъвъ, какъвто е въ Германия и Австрия, дѣто нѣма индустрия, каквато има тамъ — ние сме една земеделска страна — урегулируме лихвата, съ отнемане възможността на лихваритѣ и банкеритѣ да злоупотребяватъ, не само никакви пертурбации нѣма да се внесатъ въ нашия икономически животъ, но, напротивъ, ще се улесни този животъ. Ние не знаемъ какво ще настане утрѣ въ България. Днесъ правителството внася законъ за обявяване военно положение. Възможно е утрѣ събитията да наложатъ да се направи нѣкаква частична или обща мобилизация. Цѣлъ свѣтъ се въоръжава. Ние желаемъ — нѣма двѣ мнѣния въ този парламентъ — всички искаме да си останемъ тѣй спокойни, както сме досега. Но ако обстоятелствата се наложатъ, нѣма да има въ този парламентъ човѣкъ, който ще възстане противъ вземане на всички мѣрки, за да се самосъхраняваме. Ако тази евентуалностъ имаме за утрѣшния денъ, веднага се изпръчва сѣ стариятъ въпросъ, който се бѣ изпръчилъ и на 17 септемврий 1912 г., когато едновременно съ манифеста за обявяване военното положение въ страната се внесе законъ за мораториума. Тогава отъ тази трибуна ние приказвахме — и азъ поддържахъ — че трѣбва да прѣстане течението на лихвитѣ, защото бѣше ясно за мене, че войната ще се обяви нѣколко дена слѣдъ това, че цѣлнятъ нашъ народъ ще отиде на бойното поле, а тамъ, на Чаталджа, на Булаиръ, при Одринъ, той не ще печели, за да спечели за себе си и за лихваритѣ. Капиталистътъ ще си стои въ София, той е далъ капитала си на онзи, който е на бойното поле, 11 мѣсеца стоя той въ окопитѣ и когато се върна отъ бойното поле, вдигна се мораториумътъ и веднага лихварътъ отива съ приставата да му секвестрира и послѣдната черга. Този нещастникъ се жалва, че билъ 11 мѣсеца въ окопитѣ, че не е печелилъ, че всичко му е реквизирано, че нѣма за какво да му се продава стоката. Вие знаете колко жестоки хора има въ България въ това отношение, не искатъ да знаятъ и послѣдната му черга и бакъръ продаватъ. Фактитѣ сж не единъ, не два, името имъ е легионъ. Това е положението днесъ. То ще настане и утрѣ. Ето защо отсега още камарата трѣбва да се загрижи да вземе мѣрки да не оставя хората да бѣдатъ на произвола на такива едни безсърдечни хора. Затуй нашата група прави едно прѣдложение, за да може да примиримъ всички течения въ страната, въ парламента по-право. Отъ крайната лѣвица се прѣдлага да не текатъ лихвитѣ

и наемитъ съвършено; отъ правителството се предлага лихвата да си остане *tel quel*, да си остане такава, каквато е уговорена, било въ законитъ, било въ частнитъ договори. Почтената народна партия предлага също като правителството: не бива да се посѣга на квантума на лихвитъ, уговорени въ контрактитъ и договоритъ.

Ю. Юрдановъ: Свещени сж.

М. Такевъ: Менъ ми се струва, че нито правителството е право, нито г. прѣдставителъ на народната партия е правъ, като ви твърди, че тѣкава пертурбация въ икономическия животъ на страната ще се извърши, ако ние туримъ единъ френъ, една прѣграда на възможнитъ да стапатъ злоупотрѣбления — не повече отъ тази прѣграда, която е създадо германското правителство. Г. министрътъ на правосѣдието има всичката възможностъ да се информира и да види, какъ такава материя въ такава една индустриална и капиталистическа държава е уредена. Но понеже нѣма врѣме да направимъ тѣзи справки — сега ние сме на трето четене, а то можеше да направимъ това отъ вчера и завчера — ние предлагаме, щото относително лихвитъ, както е казано въ § 2: „Дадениятъ мораториумъ не спира течението на уговоренитъ по закона лихви“, да се прибави: „които не могатъ да надминатъ 5%, докато трае мораториумътъ“. По този начинъ ние спираме възможността на частнитъ банкери и лихвари да увеличаватъ всѣки денъ квантума на лихвитъ. Второ, ние не имъ даваме да спечелятъ повече отъ това, което тѣ самитъ ще платятъ за капитали, които тѣ сж наели. И тукъ отговарямъ веднага на г. Йонкова, който казваше, че външнитъ банки, които сж заели пари на нашитъ, ще си търсятъ лихвитъ, защото мораториумътъ не се касае и до тѣхъ: ние не можемъ да наложимъ на външнитъ банки намаляние на лихвитъ. Да, но никоя външна банка не е дала пари съ повече отъ 5% лихва, най-послѣ, нашитъ банки иматъ резервни капитали; тѣзи резервни капитали сж именно за такива обществени бѣдствия, да покриватъ възможнитъ въ такива моменти загуби на банцитъ; ето, отъ тѣзи резервни капитали ние ще допълнимъ на частнитъ банки онѣзи малки загуби, които биха ги постигнали съ плащането повече лихви вънъ, въ странство, макаръ че, доколкото моитъ свѣдѣния се простиратъ — не съмъ банкеръ — повече отъ 5% лихва не се плаща.

Колкото се касае до сиротскитъ пари, тѣ се не засѣгатъ, защото сиротскитъ пари, както знаете, получаватъ лихва 5% отъ Земледѣлската банка, а спестовната каса плаща 4%. Тѣй щото, съ турянето отъ наша страна 5% лихва, ние не нахърняваме съ нищо сиротскитъ капитали; тѣ и сега получаватъ 5%, и занаярѣдъ ще получаватъ толковъ. Опасностъ да се изтеглятъ капиталитъ нѣма, защото нѣма и кѣдъ да се употребятъ. Цѣлиятъ свѣтъ днеска воюва; и да имате готови пари съ хиляди лева, нѣма дѣ да ги пласирате, нѣма дѣ да спекулирате съ тѣхъ. Ние подиръ 2—3 дена ще бждемъ изолирани отъ цѣлия свѣтъ, както цѣлиятъ свѣтъ ще бжде изолиранъ отъ насъ. Та и въ това отношение нѣма опасностъ.

Като е тѣй, азъ бихъ молилъ и почтената крайна лѣвица — нейното прѣдложение, очевидно, нѣма да се приеме отъ болшинството — да възприеме това урегулиране на лихвитъ: 5% отъ момента, когато законътъ се яви въ „Държавенъ вѣстникъ“. По такъвъ начинъ ще отнемемъ възможността — още единъ пътъ повтарямъ — нашитъ частни банки да даватъ циркулярни съ слѣдното съдържание: „Занаярѣдъ лихвата на вложенитъ ваши капитали е 4½%, а азъ когато ви давамъ пари подъ лихва, ще ви вземамъ 9½%“. Такива сж циркуляритъ на

нашитъ частни банки — когато внесешъ пари подъ лихва, даватъ ти 4½%, а когато тѣ ти дадатъ пари въ заемъ, искатъ ти 9½%. Тукъ нѣкои отъ г. г. народнитъ прѣдставители сж такива получили писма, както казва единъ вапъ приятель — г. Топковъ. При това положение на нѣщата, г-да, нѣма да внесемъ никаква пертурбация въ нашия икономически животъ, а ще отнемемъ възможността да се злоупотребява съ нещастieto, което въ тии моменти е сполетѣло човѣчеството въ Европа, отъ този ураганъ, който, може-би, ще зачертае много народи отъ картата. Въ този моментъ много хора искатъ да печелятъ отъ лихви: не мислятъ, какъ да защитятъ нашето съществуване като държава, а се борятъ колко да остане лихвата — 5 или 9%. Нека, прѣди всичко, се постареемъ да защитимъ нашето отечество, а едновременно съ това да отнемемъ възможността на лопитъ спекуланти, които въ мѣтна вода искатъ риба да ловятъ, да печелятъ отъ бѣднитъ нещастни хора, които утрѣ могатъ да бждатъ подъ знамената, и Богъ знае кога и какъ ще се върнатъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. Найдентъ Комановъ.

Н. Комановъ: Г. г. народни прѣдставители! Остава ми да кажа само нѣколко думи. Поддържа се тукъ отъ г. Бурова, въ противовѣсъ съ направенитъ прѣдложения отъ лѣвицата, че капиталиститъ пѣбли да изгубятъ и че невъзможно било държавата да се намѣси въ установенитъ правови отношения на хората, и затова ще трѣбва Народното събрание да признае правото на лихваритъ да получаватъ уговорената прѣди да настѣпи мораториумътъ лихва. Азъ, г. г. народни прѣдставители, не мога да се съглася съ подобенъ възгледъ. Прѣди всичко, още не е установенъ между юриститъ въпросътъ, дали войната е единъ *force majeure*, който трѣбва да задължи длъжницитъ неспрѣмѣнно да се подчинятъ на единъ режимъ, на единъ условия, уговорени прѣди почването на войната. Миналата година такъвъ случай има. Народната, Земледѣлската и частнитъ банки, понеже тѣхнитъ служебни, чиновнически персоналъ бѣше заетъ въ войната, плащаха му, споредъ както законътъ опрѣдѣли по-късно, само една трета отъ заплатата. А понеже законътъ имъ гарантира размѣритъ на лихвитъ, уговорени порано, ние виждаме, че банцитъ реализиратъ неизменно голѣми печалби. Отъ една страна, увеличаватъ своитъ чиновници и имъ плащатъ една трета отъ заплатата, а, отъ друга страна, не отстъпватъ нищо отъ лихвитъ и по този начинъ прибиратъ два пъти повече печалби, отколкото прѣзъ други години. Такова едно положение, г. г. народни прѣдставители, ще се съгласите, е много пригодно за банцитъ, но съвсѣмъ не е пригодно за онѣзи, които сж били принудени не по свое желание, а подъ натиска на държавата, най-силната, най-мощната организация въ свѣта днесъ, да напуснатъ своята работица и да се лишатъ отъ възможността да изкарватъ каквито и да било доходи за посрѣщането на своитъ разходи. Ето защо, явява се като необходимостъ Народното събрание днесъ да урегулира това положение и да не допусне на банцитъ, били тѣ частни или държавни, да експлоатиратъ населението, тъкмо тогава, когато то, не по свое желание, е принудено да не може да плаща лихвитъ, които се е задължило прѣзъ обикновенитъ врѣмена да плаща. Така щото, като имамъ всичко това прѣдъ видъ, азъ не мога да се съглася съ възгледитъ на г. Бурова, който поддържа, че капиталиститъ трѣбвало да получаватъ онова, което получаватъ прѣзъ мирно врѣме.

Нѣщо повече, г. г. народни прѣдставители: ако Народното събрание приеме за най-вѣрна такава максима, че трѣбва неспрѣмѣнно да се плащатъ

лихви прѣзъ такова врѣме, излиза, че за банкитѣ това врѣме анджакъ е най-пригодно и е добръ дошло. Може ли да се допусне подобно нѣщо? Ние не можемъ да допуснемъ, че банкитѣ ще искатъ да се объркатъ врѣмената, държавата да не може да гарантира поредкитѣ въ своята територия, да не може да закрѣпи установенитѣ правоотношения, за да се даде възможностъ на едритѣ капиталисти тъкмо въ това забържано врѣме да обератъ орталъка. Такова нѣщо никой не би трѣбвало да поддържа.

Менѣ ми се струва, г. г. народни прѣдставители, че друго ще трѣбва да възприемемъ. Ако населението въ този моментъ бѣде принудено, както бѣше принудено миналата година, не по свое желание, а по принуждение, да напусне своята работа, да бѣде лишено отъ възможността да добие каквито и да е доходи, дори съ рискъ да остави да гладуватъ домашнитѣ му, да отиде да върши държавна работа, държавата въ такова врѣме би трѣбвало да приеме тя да му плаща лихвитѣ, ако то има да плаща нѣкакви лихви. Понезе дошло на умъ на нашитѣ държавници да водятъ война, въ какво сж криви отѣлнитѣ граждани, та тѣ да понасятъ послѣдствията отъ всичката тая бъркотия? Държавата, която по свое желание води война, или пъкъ благодарение на това, че не е уредила добръ своитѣ отношения съ външния свѣтъ, тя по неволя е тласната въ една война, защо да не поеме да понесе лихвитѣ, ами оставя да ги понесе населението, което въ нищо не е виновно, което е непричастно въ тая бъркотия, което не стига, че трѣбва да понаса всичкитѣ бѣдствия на войната, ами трѣбва да понесе и лихвитѣ?

Колкото за това, че банкитѣ плащали лихвитѣ, та би трѣбвало да събератъ тия лихви отъ вземанията си, има да кажа слѣдующето. Г-да! Народната банка разполага съ единъ оборотенъ капиталъ, който не е лихвоносенъ; една малка частъ отъ него е лихвоносна. Банката, доколкото си спомнямъ, дължи въ странство 25 милиона лева, на които плаща лихва, но на повечето влогове тукъ плаща 1—2—3%; само на сиротскитѣ влогове плаща 5% — най-много. Земледѣлската банка има най-големъ лихвоносенъ капиталъ, по-големата частъ отъ който капиталъ сж отъ натрупани резерви, които, както каза г. Такевъ, трѣбва да служатъ за сегашнитѣ врѣмена на бѣдствия, на всеобща нищета. Какъ така цѣлото население да почувствува послѣдствията отъ войната, а само банкитѣ да бѣдатъ облекчени и никакъ да не почувствуватъ тия послѣдствия? Почитаеми г-да! Ако бѣдствието е общо и ако гражданитѣ понасятъ туй бѣдствие, ще трѣбва, както държавата, така и банкитѣ, да понесатъ една частъ отъ загубитѣ. Земледѣлската банка плаща въ странство лихва на единъ капиталъ отъ 25 милиона лева и плюсъ на около 30 милиона лева влогове на частни лица, по-големата частъ отъ които сж безъ лихва, други сж съ 1—2%, а пъкъ 50 милиона отъ оборотния капиталъ сж резерви, натрупани благодарение на печалбитѣ въ продължение на 30 и нѣколко години.

Ето защо ние ще поддържаеме да се уредила непрѣмѣнно лихвата. Ако това не е направено миналата година — г. Буровъ прибърза да си признае този грѣхъ — не е направено, защото едно банкерско правителство управляваше страната.

А. Буровъ: Нищо подобно не съмъ призналъ, г. Комановъ.

Н. Комановъ: Вие го казахте.

А. Буровъ: Не разбирате отъ материята.

Н. Комановъ: Ние може да не разбираме дълбокитѣ смѣтки на капиталиститѣ, но щомъ се касае да се плаща, сѣ разбираме, колко трѣбва да платимъ и кога трѣбва да платимъ. Капиталиститѣ ни припуждаватъ постоянно да влизаме въ тѣхнитѣ тѣнки смѣтки и да разберемъ, кога и колко трѣбва да платимъ.

Г. г. народни прѣдставители! Поддържамъ, че Народното събрание трѣбва да уредила отсега процента на лихвата. Ако въ нѣкое учрѣждение е необходимо да се плаща повече лихва, поддържамъ, че държавата трѣбва да плати тая лихва, а не частнитѣ лица.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. министърътъ на правосѣднето.

Министъръ Х. Поповъ: Г. г. народни прѣдставители! Не съмъ съгласенъ ни съ едно отъ прѣдложенията, които се направиха въ Народното събрание. Ще обясня защо. Прѣди всичко, когато се издава законъ или се мѣри да се издаде единъ законъ за мораториумъ, много отъ г. г. прѣдложителитѣ забравятъ, че това е мѣрка, тъй да се каже, врѣмешна, палиативна. Не трѣбва да се бъркатъ въпроситѣ, които съставляватъ прѣдметъ на рационални реформи. Това може да служи само за атитация, за партизанство.

Д. Благоевъ: Не е вѣрно, г. министре.

Министъръ Х. Поповъ: Да, да, такова впечатление ми прави, и ще позволите да обясня. Защото да въвеждате реформата, че капиталътъ не трѣбва да носи лихва, та да се изрази борбата противъ капитала, за всичко това, нито е мѣстото днесъ, нито е врѣмето, нито законопроектътъ, съ който сте сезирали, позволява това. Азъ разбирамъ вашата цѣль, но тя нѣма мѣсто тукъ — да възстанете противъ капитала, да не носи той лихва. Е хубаво, това с въпросъ на една рационална реформа. Има ли държава днесъ, кждѣто капиталътъ не трѣбва да носи лихва? Има ли таквъ строй въ свѣта? Имало ли е нѣкога врѣме, когато капиталътъ да не е носилъ лихва? Не. Е, защо ще говоримъ сега за такава реформа тукъ ние, българитѣ, при тия събития, които сж надвиснали надъ главитѣ ни? Естествено, само затуй, за да рекатъ хората, че ние това желаемъ. Ние бързаме, г-да.

А. Коновъ: Нѣма партизанство. Всички се мѣчимъ еднакво да помогнемъ на положението.

Министъръ Х. Поповъ: Мнѣнието, което виждамъ, че давате по поводъ на законопроекта, не е, за да помогнете на законопроекта. Прѣдставете си, че азъ ще се съглася, и болшинството ще се съгласи, на това, което искате. Вие сами ще се чудите на пертурбацията, която ще настѣпи въ тия врѣмена. Справедливо ли е за лихвитѣ, опрѣдѣлени отъ закона по тая справедливостъ, която нашиятъ законодатель разбира, въ тоя икономически строй и битъ, въ който ние живѣемъ, въ такова врѣме изеднѣжъ да кажете: „Отнемамъ лихвитѣ“. Какво значи това? Прѣди всичко, значи нарушение на конституцията. Чл. 67 отъ конституцията казва, че собствеността е неприкосновена. Въ какво ще облѣка моята цѣнностъ: въ пари ли, въ недвижимъ имотъ ли, въ прѣдприятие ли или въ друго нѣщо, то е моя работа — разбира се, подчиненъ съмъ на условията на икономическия битъ, въ който живѣя. Ако така изеднѣжъ въ врѣме на война отмѣните цѣлата система, която е тукъ въ нашето законодателство и на която гражданитѣ разчитватъ, ще стане цѣла пертурбация. Да оставимъ лихваритѣ на страна. Да вземемъ селитѣ.

А. Димитровъ: Защо имъ взимате хранитѣ?

Министъръ Х. Поповъ: Селянитѣ съставляватъ 80% отъ нашитѣ българи. На тѣхъ земята е главниятъ имотъ. Първи тѣхъ ще забъркате вие. Нашиятъ законъ какво гласи? Сдѣлки ставатъ всѣки денъ. Прѣдставете си, че единъ селянинъ, вчера-завчера е купилъ имотъ, или лихваринътъ му продава имота, но селянинътъ ще събере плодоветѣ. Законътъ казва: щомъ купувашъ имотъ и го приемашъ въ владѣние, отъ деня на продажбата ти ще плащашъ лихвата. Защо? Защото е продажба, защото вие не можете да съберете плодоветѣ на нивата, която ви продадохъ, па и лихва да ми не давате. Вземете една къща. Ще я платите, да кажемъ, за три мѣсеца. Наемъ се плаща, а лихва на онзи човѣкъ, който е билъ нещастенъ вчера да я продаде, нѣма. Това справедливостъ ли е? За каква справедливостъ може да се говори при такова положение? Ако искате реформа, искайте такава реформа, за каквато дѣйствително се борите. То ще бѣде цѣла пертурбация, перестройка на икономическия битъ. Туй разбирамъ. А сега да се казва: не, ние нѣма да даваме лихви, то значи, да разстроите цѣлия битъ. Хубаво ви каза г. Буровъ онзи примѣръ. Ние имаме маса бѣдни, които иматъ влогове, има слугѣни, работници, вдовици, които получаватъ лихви и само отъ тѣхъ живѣятъ; три мѣсеца, като не имъ дадете лихва, вмѣсто добро, ще имъ направите зло — ще умратъ отъ гладъ. Мислите ли вие, че като не дадете лихви, лихваритѣ ще дадатъ паритѣ си?

А. Димитровъ: И сега не даватъ.

Министъръ Х. Поповъ: Понѣкога, когато имате нужда отъ пари, ще платите много повече лихва, отколкото законитѣ позволяватъ, само да получите пари. Искамъ да кажа, че този въпросъ за лихвитѣ е важенъ, сериозенъ. Още въ римско врѣме знаемъ какъвъ въпросъ е билъ. Законодателятъ отъ римско врѣме и до днесъ винаги е искалъ съ законъ да ограничи лихвата, по възможностъ да нѣма толѣмъ процентъ. Е добръ, какво е убѣждението на всички законодатели? Че това съ никакъвъ законъ не става, и законодателятъ не може да го ограничи; за него има икономически законъ, спросъ и прѣдложение — тѣй се регулира процентътъ. Хичъ недѣйте се мѣчи повече.

Казвате сега тукъ: въ България щѣли да даватъ 5%. Добръ, ама Reichsbank въ Германия дава 6%. Я вземете тия условия, при които ние живѣемъ. Ами въ врѣме на балканската война всички банки въ Франция отъ 3½%, дойдохъ на 4½%, на 6% въ Германия, а ние искаме 5%. Защо? За да чуятъ хората, колко ние желаемъ доброто на нашитѣ бѣдни. Празна работа. Ние можемъ да го желаемъ, но имаме такива икономически условия, при които не можемъ да го направимъ и вмѣсто да изпишемъ вѣжди, ще извадимъ очи. Моето мнѣние е, че каквото е днесъ състоянието, както го намираме, вслѣдствие на дѣйствующитѣ у насъ закони и законитѣ на икономическия битъ, азъ не трѣбва да закачамъ лихвитѣ. Моята идея е само да спра изпълнението на сдѣлките — изпълнението, заблѣжате, защото мораториумътъ нѣма да създава права; правата сж създадени по-рано отъ съществуващото правно състояние въ държавата и отъ сдѣлките, които сж сключени до днесъ. Тѣзи сдѣлки сж създали маса права, които трѣбвало би цѣла реформа да създадете и въ углавнитѣ и въ гражданскитѣ закони, за да можете да ги турите въ друга фаза. Азъ нѣмамъ това намѣрение. Сдѣлките сж станали, и тѣзи сдѣлки ще си иматъ лихви, тѣй, както позволява законътъ: сдни лихви текатъ, напр., по ст. 279 отъ закона, и вие не може да спрете тия лихви, защото законо-

дателятъ е ималъ прѣдъ видъ справедливостта. Когато вие вземете моя имотъ и плодоветѣ му, ако не ми дадете лихвата, тогава нѣма защо да живѣи въ тая държава; то е прабелясъ, нищо друго. Та, казвамъ, съзнавамъ, че въпросътъ е важенъ, прѣдстоятъ крупни социални реформи, но почитаемото Народно събрание ще се съгласи съ мене, че нито е врѣме, нито е мѣсто сега за тѣхъ.

Ето защо, прѣдвидѣлъ съмъ тукъ, че лихвитѣ ще текатъ тѣй, както законътъ ги прѣдвижда. Има сдни лихви по закона и други по договори. Прѣдвиждамъ, че и лихвитѣ по договори ще текатъ по всички права, които сж опрѣдѣлени въ нашето законодателство: всѣки ще има своитѣ права. Само едно дава мораториумътъ, че въ продължение на три мѣсеца изпълнението на сдѣлките спира — затуй и се нарича мораториумъ — а слѣдъ три мѣсеца ще почне пакъ да тече изпълнението. Сжко за три мѣсеца спиратъ и сроковетѣ, прѣдвидени въ процедурата, въ материалното право и т. н. Слѣдъ три мѣсеца, ако мораториумътъ не се продължи, правата ще почнатъ пакъ да дѣйствуватъ, т. е. всички сдѣлки, изпълнението на които е спрѣно, ще почнатъ вече да си дѣйствуватъ нататѣкъ. Кое то задължение е било exigible, вискателно, ще стане пакъ вискателно и т. н.

И. Кирковъ: Ако прѣзъ третѣ мѣсеца имаме мобилизация или война болшинството длѣжници на-ли нѣма да печелятъ?

Министъръ Х. Поповъ: Ето защо лихвата не може да спре. Даже заявявамъ, че ако почитаемото Народно събрание иска да спре течението на лихвата, азъ ще оттегля законопроекта веднага, защото азъ не вземамъ отговорностъ за такава пертурбация, каквато искатъ и ми прѣдлагатъ да направя нѣкон господа тукъ. Да дойде другъ министъръ, той да вземе тая отговорностъ. Това е категорично заявлението отъ моя страна.

По-нататѣкъ, жилища, наеми и осигурителни премии. Това е прѣдложение, което съмъ ималъ и азъ прѣдъ видъ и се прави само затуй, защото не ми разбиратъ езика. Азъ казвамъ тукъ: дава се мораториумъ на частнитѣ лица, дружества и банки за изпълнение на паричнитѣ задължения помежду имъ, произходящи отъ граждански и търговски сдѣлки, извършени прѣди 25 юлий. Подъ сдѣлки юристътъ разбира не само осигурителни премии; тѣ сж много-числени съединения на двѣ воли, които създаватъ една юридическа връзка — то е сѣ сдѣлка.

Ю. Юрдановъ: Дружествата не го тълкуватъ тѣй.

Министъръ Х. Поповъ: Нѣма защо да го тълкуватъ, и ако е тѣй, тогава мога да ви благодаря, дѣто става причина да дамъ обяснения. Но нѣма нужда отъ прѣдложението, защото идеята, която вие гоните е сдѣлката, била търговска, била гражданска; значи, каквото и да е съединението на волитѣ, отъ което се раждатъ, произтичатъ известни права, е правоотношение, и всичко туй влиза въ това понятие. Така щото, ако говоримъ отдѣлно за жилищни наеми, за осигурителни премии, то ще влѣземъ въ много безизходенъ пѣтъ, защото сждинтъ ще кажатъ: „Вижте, законодателятъ прави разлика отъ понятието сдѣлка“. И тѣ ще искатъ да държатъ итъ-какви аналогии: когато се прави разлика за наема, защо да не се прави и за еднѣе си и т. н.? То е много лоша терминология на законодателя. И затуй мисля, че съ това обяснение, което даваме, ние сме въ съгласие съ васъ и се достига тая цѣль, която вие гоните и за която мога да ви благодаря.

Що се отнася до третото прѣдложение, по чл. 4, тоже не бива да се съгласимъ, защото, г. г. народни прѣдставители, почитаемитѣ колеги искаха, мора-

ториумът да трае 45 дена. Менѣ ми се видѣ, че въ 45 дена може да не настѣпятъ още условията за отмиѣненіето на мораториума — този срокъ ми се видѣ кратъкъ. Но имаше доста доводи, че има събития такива, които не могатъ да се прѣдвидѣтъ, че е възможно слѣдъ време да се уяснятъ работитѣ. И прѣдъ видъ на тия спорове, азъ прѣдложихъ туй: три мѣсеца ще се счита срокътъ на мораториума, но ако настѣпи нѣщо хубаво и Министерскиятъ свѣтъ намѣри за добръ, че вече може да се отмиѣни мораториумътъ, тогава ще се отмиѣни. Обаче отсега още може да се прѣдвиди, че на-да-ли ще настѣпи това време, и повече ме е страхъ да не искаме слѣдъ три мѣсеца продължение, отколзото отмиѣненіе на мораториума. Но, въ всѣки случай, казвамъ, това е една мѣрка, която нѣма да принесе никаква вреда на нашата страна. Азъ ви увѣрявамъ, че мораториумътъ е общо желание на всички: мене ме молиха и отъ оппозицията по-скоро да го внеса, и както знаете, по принципъ даже никой не искаше да говори, само да бързае. И ви обѣщавамъ, че ако настѣпи време да се отмиѣни този мораториумъ, пакъ ще изслушамъ тѣзи господа на какво мнѣние сѣ, и ако видя, че въ Събраннето, между народнитѣ прѣдставители има течение въ тази смисълъ, само тогава ще се рѣша да отмиѣня тази мѣрка, която е прѣдставена тукъ, въ законопроекта. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсниа центъръ)

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. д-ръ Никола Сакаровъ.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Г-да! Обясненията, които даде г. министърътъ на правосъдието, щѣха да иматъ значение, само ако се касаеше за нормално време. Тогава, наистина, не може чрѣзъ законъ току-тъй, безъ друго основание, да се прибѣгне къмъ ограничѣние на лихвата или къмъ прѣмахването ѝ, съ цѣлъ да се попрѣчи на пласмента на единъ капиталъ. Нѣма съмнѣние, че и капиталистътъ, билъ той банка, или осигурително дружество, или друго прѣдприятие, ще си прави смѣтка и нѣма да желае да пласира тия капитали тукъ, като не даватъ тѣ лихви. Но както мораториумътъ, който прѣдлага самиятъ министъръ, така и прѣдложенията, които се правятъ отъ тая страна, изхождатъ само отъ съображѣніето да се направятъ отсрочкитѣ плусъ за времето, прѣзъ което длъжницитѣ, подъ каквото и проявление да се явятъ тѣ, не сѣ въ положение, било поради смѣтното време, било поради евентуална мобилизация, да изкарятъ продуктитѣ на своя трудъ. Относително това време, тѣ, наистина, трѣбва да получатъ едно възмездіе чрѣзъ опрощаване, чрѣзъ недействие на тѣхното задължение само по отношение на лихвитѣ. Следователно, тукъ нѣма никаква тенденция да се попрѣчи съ единъ инцидентъ законъ на възможността за пласмента на капитала, отъ което г. министърътъ се плаши, понеже го смѣта за революционно гледище. Ако този моментъ би настѣпилъ, тогава можемъ да кажемъ, че се касае за юренин реформи въ тази държава. Обаче, прѣдложенията, които ние правимъ, иматъ свършено друга цѣлъ — нѣма нужда да се депласира въпросътъ — да се избѣгне всичко онова, отъ което всички страдаме въ първата война. И азъ увѣрявамъ г. министра, че никакви партизански съображѣния, никакво политическо настроение не ни ръководятъ въ дадения случай, освѣнъ единствено да разширимъ, да допълнимъ и направимъ съ ефикасно дѣйствие този законопроектъ, който г. министърътъ внася и безъ който въ България не може да се mine въ тия смѣтни времена.

Г. министърътъ мисли, че не можемъ да ограничимъ законната лихва. Коя е законната лихва въ България? Тя е 10%, а ако е уговорена, може да рѣде и 12%.

Министъръ Х. Поповъ: По граждански сдѣлки.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Въ търговския животъ бива и 8%, но като турите и обикновенитѣ прибавки, комисиони и други, става 13—15% и т. н. По кой ви гарантира, че тази законна лихва, която не желаемъ да засегнемъ сега, ще запази своята законна норма? Ами че именно въ това смѣтно време, каквото е днесъ, тая лихва се увеличава сгесцендо. Единъ банкеръ, комуто дължите или у когото имате влогъ, казва: „Вашиятъ влогъ ще получава по 2, 3, 4% по-малко. Изтеглете си го, защото нѣма какъ да го пласираме“; и обратно ви казва: „На задължението, което имате къмъ мене, увеличавамъ лихвата, отъ 8, на 10, на 12 или 15%, и ще я увеличава сгесцендо всѣкидневно, защото и банкеритѣ не могатъ да бждатъ сигурни за доброто използване на своитѣ капитални. И ние сега трѣбва да направимъ една намѣса отъ страна на парламента за онова мрътво време — мрътво за търговията, за стопанството, за труда — именно прѣзъ това мрътво време желаемъ да помогнемъ на цѣлото население. И нѣдѣйте мисли, че се касае за едно искане само на крайната лѣвица или на прѣдставителитѣ на земледѣлцитѣ или работницитѣ, или даже само на оппозицията. Не е така. Азъ съмъ убѣденъ, че и въ болшинството има твърдѣ много прѣдставители, които съзнаватъ, че туй задължение е много тежко и се касае до начина, по който да се избѣгне. Азъ ви питамъ: съ какво ще парализирате живота на търговията, когато той се парализира самъ по себе си, ако изпаднемъ въ мобилизация? Нѣщо повече: той и сега е парализиранъ. Вие знаете, че всички земания-давания се ограничаватъ, а това е влияние винаги, както на борситѣ, така и на обикновения пазаръ. Така щото, азъ мисля, ако г. министърътъ погледне на тая работа безъ прѣдубѣждение, че нѣкаква партизанство ръководи напѣтитѣ прѣдложения, тогава той ще разумѣе, че тия прѣдложения пѣлятъ дѣйствително да подпомогнатъ населението, което пострада въ миналата война. Тогава бѣ друго: простата маса не знаеше, какво ще стане; тя нѣмаше даже идея, какво нѣщо е мобилизация; дори старитѣ хора нѣмаха възможностъ да правятъ сравнение съ минали войни. И когато видѣха, що е мобилизация, що е продължаване на война, що е задължение, тогава всички казаха: неуже-ли това е войната! Сега всѣки знае повече, отколзото по-рано. И азъ мисля, г-да, че въ дадения случай, когато искаме да освободимъ задълженията отъ лихви, ние съ нищо не посѣгаме на проявлението на капитала по-нататъкъ — този сѣщиятъ капиталъ, който въ мрътвия периодъ и безъ това ще лежи. А ние имаме спекулацѣитѣ подъ ржка. Азъ вѣрвамъ, и г. министърътъ знае, че всички частни банки въ София сѣ изпратили вече писма на своитѣ длъжници и на вложителитѣ, въ които казватъ своето мнѣние: „Г-да! Ако обичате, дръжте вашитѣ капитални съ 4—4½%; ако желаете, изтеглете си ги“, и обратно, на длъжника казватъ: „Вашето задължение ще бжде, вмѣсто съ 8; съ 9½%“ и повече, сега, когато още нѣма нищо, а утрѣ, когато стане въпросъ за военното положение, кой знае, колко ще бжде покачена лихвата. Това е неспирното дѣйствие отъ страна на капитала, който се пази, както и парламентътъ пѣкъ трѣбва да се яви на помощъ на маломощнитѣ, на по-неспособнитѣ да издържатъ. И вѣрвамъ, че парламентътъ, въ този си съставъ, ще може да извоюва едно подобно подобение, както въ други държави го направиха. Въ Германия, дѣйствително, направиха туй облекчение. Г. Буровъ твърди, че не е вѣрно.

А. Буровъ: Не подъ тази форма.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Моля Ви се. — Г-да! Когато се обяви страната въ угроза отъ война — даже нѣмаше

още мобилизация — въ същата минута въ германския Райхстагъ внесоха предложение за отпускане 2 милиарда помощ. И ако, въ края на крайщата, българските банки — не Народната и не Земледѣлската, на които можемъ да диктуваме повече — ако тия банки, които опериратъ съ чуждестраненъ капиталъ, биха се намѣрили въ трудностъ по изпълнение на задълженията, ако тамъ държавата интервенира въ полза на своето население, има друга мѣрка: държавата да поеме едно минимално обезщетение. Е добръ, това е пакъ мѣрка, която може да се избѣгне. Обаче, за смѣтка на туй, че държавата не иска да посетне на своитѣ цѣлокупни ресурси, да интервенира, тя оставя голѣмата маса въ задължения не съ 5, не съ 10, а съ 15 и 20%. Тѣзи задължения сѫ неизчислими, и ще бждатъ още по-голѣми сега. 100 л. днесъ струватъ 125. Я идете вземете 100 л. сега — нека се опита който обича.

А. Буровъ: Като гласувате мораториума, мислите, че ще ги намалят?

Д-ръ Н. Сакаровъ: Моля. — Азъ мисля, г-да, че когато г. министърътъ на правосъдието или г. министърътъ на финанситѣ, се е убѣдилъ, че ние не можемъ да допуснемъ по-нататъкъ функционирането на чуждия капиталъ въ банковото дѣло въ България, защото съ това бихме попрѣчили на своето собствено развитие, и че ние не се нуждаемъ отъ този капиталъ въ нашето развитие, тогава вече държавата трѣбва да се яви да интервенира веднага и да помага. По-скоро въ тази посока би трѣбвало да отидемъ, отколкото да се оставиме безпомощни. Въ едно нормално врѣме, нашето посѣгане на капитала не е законно. Положението на нашия капиталъ не е уредено дотогава, докогато нѣмаме сили да наложимъ това.

Сжщото е и за наемитѣ. Азъ разбирамъ, г-да, това, което г. Ионовъ каза и което каза г. министърътъ, че ако вие откажете наема на наемодателя, той не може да плати своето задължение. Вѣрно е това; вѣрно е, че къщата му има ипотека; вѣрно е, че 50% отъ вложенитѣ въ къщи капитали сѫ отъ ипотеки, но тѣзи ипотеки сѫ направени прѣимууществено въ Народната и Земледѣлската банки, особено въ първата. Ще кажете: има и въ частни банки. Вѣрно е, но и тѣ иматъ половината български капиталъ, а останалиятъ е чуждъ капиталъ, и положението на този чуждъ капиталъ, за който говорите, се промѣня съ факта, че имате парализация на икономическия и търговския животъ въ цѣла Европа. Другъ пѣше да бжде въпросътъ, ако капиталитѣ на Европа бѣха свободни, ако тамъ нѣмаше война, както бѣше прѣзъ балканската война. Тогава, наистина, г. министърътъ е правъ: увеличава се лихвитѣ всѣкъдѣ, както казва г. министърътъ, защото онзи капиталъ се страхува отъ война. Но днесъ въ цѣла Европа има война и пълна парализация, по-голѣма отъ нашата. Въ Германия никой не мисли за индустрия, освѣнъ, може-би, оржейнитѣ заводи. Тамъ никой не мисли за производство: нѣма работната рѣка — тя е мобилизирана, нѣма търговеца, земледѣлца, индустриалеца и занаятчията — всѣки е въ война. Така щото, онова стремление, което би проявилъ капиталътъ въ нормално врѣме, да се откаже отъ пласментъ, вие не можете да го имате прѣдъ видъ за този случай, когато онзи капиталъ ще бжде мъртавъ или ще търси приложение само у себе си.

Тѣй щото, казвамъ, или ние ще направимъ този рискъ да направимъ една интервенция по законодателенъ редъ за въ полза на нашето население, или пъкъ държавата, по-късно, при неизпълнението на този нацъ законъ, ако се окаже необходимостъ

да обезщетява, трѣбва да обезщетява. Тя трѣбва да обезщетява, а не разорениятъ човѣкъ, който е повиканъ подъ знамената, не разорениятъ отъ каквото и да е производство човѣкъ, който не по своя лична вина, а по извѣстна държавна потрѣба, е повиканъ да изпълни дълга си.

Прочее, мисля, че г. министърътъ на правосъдието по никой начинъ не ще схване въпроса за изхождащъ отъ наша страна отъ нѣкакви партизански съображения, а, напротивъ, ще помогне да разширимъ проекта и по този начинъ да избѣгнемъ ония опасности, на които бѣхме изложени въ първата война, чрѣзъ което ние ще бждемъ малко по-сигурни за по-голѣмото спокойствие въ понасяне тежеститѣ на този тежъкъ моментъ, въ който вие днесъ или утрѣ.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. министърътъ на правосъдието.

Министъръ Х. Поповъ: На г. Сакарова искамъ да отговоря само едно: че нашиятъ законъ е гарантиралъ размѣра на лихвата, а именно 10—12%, по граждански дѣла, и 8%, по търговски — това, което въ други държави го нѣма. И това е една аномалия въ нашето законодателство, но сега нѣма да я поправяме. Въ други държави по търговското право се плаща повече, а по гражданското — по-малко, но врѣме ли е сега да се занимаваме съ това? Въ закона е гарантирано толковъ, колкото може да се гарантира, г. Сакаровъ. Съ какво гарантира законътъ? Казватъ ви, че по договоръ лихвата е 12%. Ако бжде 13%, какъ ви гарантира законътъ? Че вие можете да не ги плащате, ако докажете. Инакъ, прѣдставете си: искате гаранция за 5%. Какъ ще гарантирате? Пакъ сжщото. Лихварътъ ще каже: „Дайте 20%, а пишете 5%“.

Д-ръ Н. Сакаровъ: (Възразява нѣщо)

Министъръ Х. Поповъ: Моята идея, която вие не сте схванали, бѣше, че колкото и да се мѣчимъ да ограничимъ лихвата, ние, законодателитѣ, вече стѣзнаваме, че има другъ единъ законъ, който я регулира, но, все таки туряме една гаранция. И веднѣжъ нашиятъ законодатель турилъ една гаранция, сега искаме да запазимъ статуквото, а послѣ, ако има мирни врѣмена, тогава може да се правятъ реформи.

Д-ръ Н. Сакаровъ: А ние говоримъ само за немирнитѣ.

Министъръ Х. Поповъ: Затова именно ви казахъ, че тѣй трѣбва да се схваща. Не е врѣме за никакви реформи, не е врѣме и 5% да се турятъ, когато 12% сте давали договорно. Вие ще има да отгнѣнявате придобити права. Кой ви дава това право, освѣнъ при една голѣма реформа? Ето защо, казвамъ, азъ много добръ ви разбирамъ. Ако остро употребихъ тази дума, не съмъ искалъ толковъ да кажа, колкото вие схващате. Искате да кажа само това, че не е врѣме сега за тази реформа, която вие гоните — капиталътъ да не плаща лихва.

М. Такевъ: Ние искаме за два-три мѣсеца да се облекчи положението на хората.

Министъръ Х. Поповъ: Вие искате да отнемете придобити права на хората. Не може така, г. Такевъ. Не може 5% лихва да се плаща въ България.

М. Такевъ: И мораториумътъ отнема права.

Министъръ Н. Апостоловъ: Мораториумътъ не отнема права.

М. Такев: Това е една държавна необходимост — затуй пишем този закон.

Председателствующъ д-ръ И. Момчилов: Ще пристъпимъ къмъ гласуване. Но прѣди да пристъпимъ къмъ него г. секретарьтъ ще прочете законопроекта.

Секретарь д-ръ Х. Георгиевъ: (Чете)

„Законъ

за мораториумъ.

„Чл. 1. Дава се мораториумъ на частнитѣ лица, дружества и банки за изпълнение на паричнитѣ задължения помежду имъ, произходящи отъ граждански и търговски сдѣлки, извършени прѣди 25 юлий 1914 г. за срокъ отъ три мѣсеца, считанъ отъ тази последна дата.

„Чл. 2. Дадениятъ мораториумъ не спира течението на уговоренитѣ и по закона лихви.

„По мѣнителницитѣ, записитѣ на заповѣдъ и въобще по всички търговски ефекти, лихвитѣ текатъ отъ надежитѣ имъ, ако противното не е уговорено.

„Чл. 3. Прѣзъ врѣме на мораториума, течението на всички срокове — материални и процесуални, давностни — углавни и граждански; сѣдебни, перемцонни и други се спира.

„Чл. 4. Дава се право на министра на правосъдието по постановление на Министерския съвѣтъ съ указъ по реда, да отмѣни напълно, или частично горния мораториумъ и по-рано.“

Т. Лукановъ: Искамъ да напарвя едно малко измѣнение въ моето прѣдложение. Поради съгласие между г. министра и насъ, а именно, че се разбира, какво и осигурителнитѣ премии влизатъ въ търговскитѣ и граждански сдѣлки, понеже г. министрътъ направи пояснение, та да не би чрѣзъ отхвърлянето на прѣдложението да се разбира обратното.

Министръ Х. Поповъ: Азъ го обяснихъ.

Т. Лукановъ: Азъ моля въ нашето прѣдложение да се зачертаятъ думитѣ „и осигурителнитѣ премии“, за да се знае, че е постигнато пълно съгласие. Колкото се касае до въпроса за лихвата; . . .

Председателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Говорихте доста.

Т. Лукановъ: . . . той не е въпросъ за справедливостъ или несправедливостъ, а за класово становище. Ако е несправедливо да се взема лихва на капитала, още по-несправедливо е да се остави работникътъ да мре.

Председателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Нѣмате думата г. Лукановъ.

Полагамъ на гласуване първото прѣдложение, направено отъ г. Луканова.

Д. Теневъ: Моего прѣдложение най-напрѣдъ бѣше донесено, г. прѣдседателю.

Председателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Чете) „Чл. 2 остава само така: Дадениятъ мораториумъ спира течението на уговоренитѣ и по закона лихви“. Който е съгласенъ съ това прѣдложение, да си вдигне ржката. (Малцинство) Не се приема.

Другото прѣдложение отъ г. Луканова е: (Чете) „Чл. 4 се прѣмахва“. Който е съгласенъ съ това прѣдложение, да си вдигне ржката. (Малцинство) Не се приема.

Слѣдва прѣдложението на г. Такева.

Д-ръ Н. Санаровъ: Прѣди това прѣдложение сѣ нашитѣ прѣдложения.

Председателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Да. (Чете) „Прѣдложение отъ работническата социал-демократическа група (обединена).

„1. Къмъ чл. 1 отъ законопроекта се прибавя слѣдната забѣлжка: дължими слѣдъ казаната дата наеми за помѣщения подпадатъ подъ това правило, безразлично кога е сключенъ договорътъ за наемъ.

„2. Въ чл. 2 думата „не“ въ първата алинея се изхвърля.

„Изхвърля се втората алинея отъ сѣщия членъ“.

А. Цанковъ: Тѣ сѣ отдѣлни прѣдложения.

Председателствующъ д-ръ И. Момчиловъ:

„3. Чл. 4 се изхвърля.“

Който приема това прѣдложение, моля, да си вдигне ржката. (Малцинство) Не се приема.

Слѣдва прѣдложението, направено отъ г. Деча Теневъ отъ страна на земеделската парламентарна група: (Чете) „Чл. 2. Дадениятъ мораториумъ спира течението на уговоренитѣ и по закона лихви“. Който е съгласенъ съ това прѣдложение, моля, да си вдигне ржката. (Малцинство) Не се приема.

Слѣдва прѣдложението на г. Такева: (Чете) „Въ чл. 2 § 1 слѣдъ думата „лихви“ да се добави „които не могатъ да надминаватъ 5%“. Който е съгласенъ съ това прѣдложение, да си вдигне ржката. (Малцинство) Не се приема.

Който приема на трето четене законопроекта за мораториума, да си вдигне ржката. (Мнозинство) Приема се.

Има думата г. министръ-прѣдседателтъ.

Министръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ:

Азъ ще моля Народното събрание да приеме да се тури сега на разглеждане петата точка отъ дневния редъ, вмѣсто втората, за да бѣде свършенъ този въпросъ по-скоро. Такова е желанието на много г. г. народни прѣдставители, къмъ което желание и азъ се присъединявамъ. Моля, прочее, Събранието да приеме това мое прѣдложение.

Председателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има прѣдложение отъ г. министръ-прѣдседателя за прѣреждане на дневния редъ. Който е съгласенъ съ това прѣдложение, да си вдигне ржката. (Мнозинство) Приема се.

Г. секретарьтъ ще прочете прѣдложението за амнистия.

Секретарь д-ръ Х. Георгиевъ: (Чете)

„До XVII-то обикновено Народно събрание.

„Прѣдложение

отъ плевенския народенъ прѣдставителъ Александъръ Димитровъ, за опрощение на македонскитѣ революционери: Яни Сандански, Александъръ Буйновъ, Чудомиръ Кантарджиевъ, Георги Окрижевски и Тодоръ Паница за извършени въ българска територия политически прѣстѣпления.

„Г. г. народни прѣдставители! Отъ нѣколко години насамъ сѣ поставени вѣнъ отъ законитѣ горѣспомнатитѣ македонски революционери, поради извършени отъ тѣхъ политически прѣстѣпления, резултатъ на скръбнитѣ гонения между двѣтъ македонски революционни фракции: вѣтрѣшна македонска организация и така наречената върховистка.

„Слѣдъ тѣй печалното разрѣшение на македонския въпросъ, необходимо е и на тѣзи революционери да се даде възможностъ да си отдѣхнатъ и заживѣятъ спокойно. Актъ на висша справедливостъ ще извърши XVII-то обикновено Народно събрание, ако

на основание чл. 15 от конституцията приеме и одобри следното решение:

„Дава се амнистия на македонските революционери: Яни Сандански, Александър Буйновъ, Чудомиръ Кантарджиевъ, Георги Скрижевски и Тодоръ Паница за всички престъпни деяния, свързани с тяхната досегашна революционна дейност и извършени от тях до 17 септември 1912 г. въ пределите било на България или Европейска-Турция“.

„София, 25 мартъ 1914 г.

„Вносителъ: А. Димитровъ.

„Поддържаеме настоящето предложение: Р. Маджаровъ, Т. Ноевъ, А. Кундалевъ, А. Ботевъ, С. Златевъ, И. х. Ивановъ, Х. Божички, Н. Георгиевъ, д-ръ А. Гиргиновъ, Н. Здравковъ, В. Молловъ, И. Георгиевъ, Г. Бояджиевъ, В. Милевъ, д-ръ Й. Фаденхехтъ, А. Коновъ, М. Турлаковъ, М. х. Вълчевъ, К. Сидеровъ, Н. Наумовъ, В. Пасковъ, П. Кожухаровъ, З. Ангеловъ, И. Костовъ, Н. Атанасовъ, Ц. Бакаловъ, А. Стамболийски, Н. Комановъ, А. Механджийски, А. Радоловъ, И. Желевъ, Я. Ушовъ, С. Шиваровъ, Д. Кротевъ, Т. Вълчевъ, К. Недѣлковъ, К. Чапрашиковъ, Г. Поцковъ, А. Величковъ, К. Николовъ, д-ръ Н. Сакаровъ, Я. Сакжзовъ, д-ръ П. Джидровъ, К. Лулчевъ, И. Януловъ, В. Дуневъ, В. Костовъ, С. Омарчевски, Д. Лихарски, К. Торлаковъ, Д. Моневъ, С. Георгиевъ, И. Стоевъ, М. Петровъ, И. Кирковъ, К. Василевъ, С. Доновъ, Г. Маджунковъ, А. Пенчевъ, А. Шаренковъ, Н. Атанасовъ, Д. Джанкардалийски, С. Георгиевъ, Д. Арнаудовъ, П. Паскалевъ, Н. Симеоновъ, А. Христовъ, д-ръ Е. Разпоповъ, А. Ляпчевъ, Я. Куцаровъ.“

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Който приема на първо четене прочетеното предложение, да се даде амнистия на изброените лица, моля, да си вдигне ржката. (Мнозинство) Приема се.

Министъръ-прѣседателъ д-ръ В. Радославовъ: Моля да се приеме съ спѣшностъ и на второ четене.

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Който приема предложението за спѣшностъ, да си вдигне ржката. (Мнозинство) Приема се.

Секретаръ д-ръ Х. Георгиевъ: (Чете)

„З а к о н ъ

за опрощение на македонските революционери: Яни Сандански, Александър Буйновъ, Чудомиръ Кантарджиевъ, Георги Скрижевски и Тодоръ Паница за извършени въ българска територия политически престѣпления.“

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Който приема заглавието тъй, както се прочете отъ г. секретаря, да си вдигне ржката. (Мнозинство) Приема се.

Секретаръ д-ръ Х. Георгиевъ: (Чете)

„Членъ единственъ. Дава се амнистия на македонските революционери: Яни Сандански, Александър Буйновъ, Чудомиръ Кантарджиевъ, Георги Скрижевски и Тодоръ Паница, за всички престъпни деяния, свързани с тяхната досегашна революционна дейност и извършени от тях до 17 септември 1912 г. въ пределите било на България или Европейска-Турция.“

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Който приема члена единственъ тъй, както се прочете отъ г. секретаря, да си вдигне ржката. (Мнозинство) Прима се.

Слѣдующата точка отъ дневния редъ е: първо четене на законопроекта за обявяване царството въ военно положение.

Г. Димитровъ: Съгласно правилника, този законопроектъ сега не може да се разглежда. Трѣбва да се раздаде по-рано.

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Съобщенъ е снощи.

Министъръ П. Пешевъ: Поставенъ е снощи на дневенъ редъ.

Н. Лулчевъ: По-рано имаше дневенъ редъ, въ който не бѣше поставенъ. Дневниятъ редъ е измѣненъ.

А. Коновъ и Г. Кирковъ: Сега се раздава тоя законопроектъ.

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Правите шиканини, г-да.

А. Коновъ: Не е шикания.

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Шиканини е. Снощи се постави на дневенъ редъ.

А. Коновъ: Сега се раздава и съгласно правилника не може да се тури на дневенъ редъ.

Министъръ Ж. Бакаловъ: Какво ви прѣчи да говорите по два часа сега?

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Моля г. секретаря да прочете законопроекта.

Секретаръ д-ръ Х. Георгиевъ: (Чете)

„Изложение на мотивитъ

къмъ законопроекта за обявяване царството въ военно положение.

„Г. г. народни прѣдставители!

„Бързо развиващите се въ Европа и съседните държави събития не могат да не се чувствуватъ и въ царството. Тѣ налагатъ вземането известни мѣрки за спокойствието и безопасността на страната ни, вслѣдствие на което необходимо става да се объяви царството въ военно положение, което да трае дотогава, додѣто се отстранятъ причинитъ, които прѣдизвикватъ тая мѣрка.

„На основание послѣдната алинея на чл. 73 отъ конституцията, имамъ честь да моля Народното събрание да гласува тукъ приложенния законопроектъ.

„София, 25 юлий 1914 г.

„Прѣседателъ на Министерския съвѣтъ, министъръ на вътрѣшнитъ работи и народното здраве и управляющъ Министерството на външнитъ работи и на изповѣданията:

„Д-ръ В. Радославовъ.

„Законопроектъ

за обявяване царството въ военно положение.

„Членъ единственъ. Обявява се царството въ военно положение, което ще трае дотогава, докогато Министерскиятъ съвѣтъ, съ специално постановление, рѣши вдигането му.“

Прѣдседателствующъ дръ И. Момчиловъ: Има думата г. Янко Сакъзовъ.

Я. Сакъзовъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Правителството е побързало да внесе единъ законопроектъ, съ който Народното събрание одобрява обявяването на царството въ военно положение. (Поредъ конституцията, военно положение въ страната се обявява тогава, когато тя се заплашва отъ една външна или вътрѣшна опасностъ. Чл. 73 отъ конституцията дава право и на правителството, и на Народното събрание, да провъзгласи страната въ подобно положение, когато тази опасностъ се почувствува и разбере отъ всички ни. Прѣдъ видъ на това прѣдложение, което прави правителството, ние, г. г. народните прѣдставители, се питаме: каква е тази опасностъ? Не че ние не я виждаме, или не че ние виждаме, че страната е въ едно обикновено нормално време въ външно отношение, но когато се говори за външна опасностъ, когато прѣдъ народното прѣдставителство се поставя единъ подобенъ законопроектъ, то длъжностъ на правителството е, или въ явно, или въ тайно заседание на Народното събрание да вземе да осветли най-първо народното прѣдставителство върху съдържанието, върху размѣритъ на тази опасностъ, и тогава народното прѣдставителство, като разбере, че страната е дѣйствително въ такава опасностъ, да се съгласи и да даде своето съгласие за обявяването ѝ въ военно положение. Правителството, респективно г. министъръ-прѣдседателъ не направи подобно нѣщо. Ние нѣмаме декларацията на правителството, ние не сме осветлени върху положението на страната, което да ни диктува обявяването на държавата въ военно положение. Това, което е нужно да има правителството прѣдъ военното положение, то може да го усѣща, но ние гражданитѣ, ние, народните прѣдставители не го усѣщаме. Ние не разбираме, отъ гдетѣ тѣзи опасности, ние не сме осветлени върху тѣхъ, а длъжностъ бѣ на правителството, и прѣдъ народното прѣдставителство, и прѣдъ страната да даде осветления. Ние чуваме, наистина, тукъ г. първиятъ министъръ да заявява два пѣти и тържествено, че прѣдъ видъ на развиващитѣ се въ Европа събития, военни дѣйствия, нашата страна ще бѣде неутрална и строго неутрална. Ако нашата страна, споредъ заявлението на г. министъръ-прѣдседателя, ще бѣде неутрална, т. е. въ сблъсъка, въ конфликта на европейскитѣ държави, не ще се намѣси нито отъ едната, нито отъ другата страна, то питамъ се, каква нужда има да бѣде обявено въ страната военно положение? Правителството си гласува единъ извънреденъ кредитъ отъ 150.000.000 л., правителството си има бюджетъ, правителството си има и Народно събрание на разположение, защо му е нужно военното положение? Какви дѣйствия то иска да прѣдприеме, които могатъ да бѣдатъ изпълнени само въ време на едно военно положение? Ето прѣдъ какъвъ въпросъ се поставя народниятъ прѣдставителъ, когато има да разглежда това прѣдложение, този законопроектъ на правителството. И наистина, какво се иска отъ насъ? Какво е съдържанието на военното положение у насъ не е установено съ законъ. Прѣди двѣ години ние прѣкарахме сѣщо такъвъ единъ моментъ; страната бѣ обявена въ военно положение слѣдъ една мобилизация, на насъ прѣдстоеше една война, и фактически това, което ние прѣтърпѣхме съ обявяването на военното положение, то бѣше суспендирането на всички права на българския гражданинъ. Нему му отнеха правото да се събира на събрания, нему отнеха правото да свиква съгражданитѣ си, за да ги осветлява върху положението и върху своето мнѣние; нему му отнеха правото печатно да изказва

своето мнѣние; бѣ наложена единъ видъ военна цензура, която се разширяваше върху цѣлия граждански печатъ. Вътъ отъ това, военното положение не му даваше възможностъ да избѣгне и суровостта на закона за реквизицията, и суровостта на другитѣ закони, които дѣйствуваха въ него врѣмѣ. Не можеше българскиятъ гражданинъ тогава да се погрижи за болнитѣ, за неимотнитѣ, за останалитѣ сирачета, за бѣднитѣ, защото военното положение не му позволяваше. Не можеше петъ души български граждани да се събератъ и да обмислятъ какво да направятъ за своето село, за своята махала. Ще ми се възрази отъ тукъ, че никой не имъ е прѣчилъ да направятъ тѣсва. Не е истина. Прѣчката я имаше навсѣкѣдъ, кѣдѣто се съберѣха петъ души граждани, които не мислѣха еднакво, както правителството, които можеше да избератъ другъ начинъ на самопомощъ, другъ начинъ да помогнатъ на населението въ болѣзнено му, или неимотно състояние; този законъ за военното положение не имъ даваше това право.

Дръ Н. Сакаровъ: Тогава Теодоровъ рѣшаваше тия работи съ . . .

Я. Сакъзовъ: Питаме се ние: какъвъ е размѣрътъ на онова военно положение, което днесъ ни се прѣдлага да приемемъ? Азъ бихъ искалъ на подобенъ единъ въпросъ да получа по-рано отговоръ, прѣди да се впусна да говоря. Г. министъръ-прѣдседателъ може да бѣде много занятъ, но въ всѣки случай единъ неговъ замѣстникъ тукъ би трѣбвало да ни даде нужнитѣ осветления по този въпросъ. Какво ще ни накарате да приемемъ тукъ? Вие ще ни карате да приемемъ онова, което е било прѣди двѣ години — да си отнемемъ всички права, да си затворимъ езичитѣ, да си заключимъ мислитѣ, да прѣстанемъ да бѣдемъ свободни граждани, да бѣдемъ оръдия слѣпи, безпомощни въ рѣцѣтъ на една шепа управници, на които Господъ не е далъ толкова умъ, колкото трѣбва на едни управници. Кому искате ние да повѣримъ съдбинитѣ на единъ цѣлъ народъ? Кога стана онова, което прѣди нѣколко мѣсеца ви терзаше, кога стана всичко онуй, което терзае българската душа, кога стана онази неоскачествима страшна катастрофа на всички наши материални и човѣшки усилия, кога стана 16 юний? На-ли стана тъкмо тогава, когато вие ни отнехте всичко, което може да има човѣкъ свето, което може да има неприкосновено.

Министъръ Х. Поповъ: Тогава на-ли засѣдавахме?

Я. Сакъзовъ: Ние засѣдавахме тукъ, но народътъ и ние не засѣдавахме на 16 юний, г. министре. Ние бѣхме викани . . .

Министъръ Х. Поповъ: Кога?

Я. Сакъзовъ: Азъ ще Ви кажа, но жално е, че не го помните. — . . . на 24 юний, слѣдъ като настана катастрофата, осемъ дена слѣдъ катастрофата. И какво е това? На цѣла една страна отъ 4—5 милиона души, която иска да живѣе единъ граждански, единъ свободенъ животъ, единъ националенъ животъ, ако щете, вие заключвате ума, заключвате ѝ всичко онуй, което може да чувствува, да мисли и да дѣйствува; туряте го въ рѣцѣтъ на седемъ негодници — извинете, не говоря за васъ лично — и отъ седемтъ единъ, може-би, мисли съ другъ нѣкой, който не знаемъ, да-ли е по-годеиъ отъ тѣхъ, и какво излиза? Излиза това: гласувайте, дайте, ние мислимъ за България, ние водимъ политиката на България, ние отваряме широко пѣтя за щастieto на България. Единъ отъ седемтъхъ, безумниятъ, плюсъ

съ другъ единъ още по-безуменъ отъ него, рѣшава съдбинитѣ на цѣлото отечество. (Рѣкоплѣскане отъ лѣвицата и лѣвия центъръ.)

Г. г. народни прѣдставители! Това ли искате за втори пътъ въ двѣ години да го направимъ? Рецидивисти, значи, вие ни смѣтате за толкова обезумѣли, та втори пътъ да ни накарате да направимъ тази страшна стѣпка. Какво ме гледате така очудено?

Д-ръ К. Провадалиевъ: Напротивъ.

Я. Санжзовъ: Като че не разумѣвате смисъла на моитѣ думи ли?

Д-ръ К. Провадалиевъ: Мислишъ ме виновенъ за всички тия работи?

Я. Санжзовъ: Не искаме втори пътъ да вървимъ по стѣпките на виновницитѣ.

Д-ръ К. Провадалиевъ: То е друго.

Я. Санжзовъ: То е друго, ама азъ това ви говоря.

Д-ръ К. Провадалиевъ: Но вие ме гледате като виновенъ, когато и азъ седѣхъ съ Васъ на редъ.

Я. Санжзовъ: Азъ не развивамъ прѣдложение, а давамъ г. Гешова и г. Данева подъ съдъ, азъ развивамъ моята мисль, съ която искамъ да ви прѣдупрѣдя да не вървите по тѣхнитѣ стѣпки. Азъ искамъ да кажа да не правите първата стѣпка въ онуй направление, което донесе националното ни нещастие. Г. г. народни прѣдставители! Азъ не зная, да-ли има нужда отъ повече думи, да-ли има нужда отъ повече разсѣждения въ тази областъ. Никой народенъ прѣдставителъ не би трѣбвало като се изправи прѣдъ това прѣдложение, да дава каквото и да е съгласие за обявяването страната въ едно военно положение, което ще скове мисльта, дѣйствиата, чувствата, съ една рѣчъ, волеовото рѣшение на българския народъ и на народното прѣдставителство. Азъ бихъ искалъ отъ г. първия министъръ, ако той е човѣкъ искренъ, ако той е човѣкъ откровенъ, ако у него думитѣ и дѣлата не се различаватъ, ако това, което говори, се послѣдва отъ дѣла, прѣди да ни внесе едно подобно нѣщо, едно подобно страшно самоубийство, да ни даде двѣ декларации. Първата декларация, че народното прѣдставителство ще си остане еп региментсе, че народното прѣдставителство не ще бѣде разпуснато по домоветѣ си, че народното прѣдставителство ще остане да засѣдава, макаръ и да бждатъ отложени засѣданията му за единъ, два, три, четири и петъ дена, че народното прѣдставителство ще си остане носителъ на настоящето и бждещето на българската нация, че то ще бѣде при васъ въ всички ваши дѣла, че то ще стои надъ васъ въ всички ваши дѣйствиа. Тази първа декларация ние бихме искали тукъ да я чуемъ. Г. министъръ Радославовъ трѣбваше да ни каже прѣди да ни внесе това прѣдложение, че тази сесия нѣма да бѣде закрыта, а може да бѣде отложена за 2—3—5 дена, ако щете, но не повече, и че народното прѣдставителство ще засѣдава прѣзъ всичкото врѣме, докато траятъ онѣзи опасности, за които се говори въ това прѣдложение.

Д. Кьорчевъ: Това се каза.

Я. Санжзовъ: Това е първата декларация, която ние трѣбва да чуемъ отъ това мѣсто. Втората декларация, не по-малко важна, не по-малко съществена, която тукъ трѣбваше да се даде, прѣди да бѣде внесено туй прѣдложение, тя е именно тази: да ни опрѣдѣлятъ какво искатъ отъ насъ. Да си вържемъ рѣ-

цѣтъ, да си вържемъ езицитѣ, да си сковемъ мисльта ли? Или, какво искате отъ насъ? Кажете, какво е това военно положение, което ни искате вие?

Д. Кьорчевъ: Безъ военно положение да направите това.

Я. Санжзовъ: Г. Кьорчевъ! Вие самичкъ сте страдали отъ това и вие самичкъ ходѣхте да дириите български граждани тогава, които да изнесатъ вашето чувство и вашата мисль на негодуване и протестъ.

Д. Кьорчевъ: Защото бѣхъ войникъ.

Я. Санжзовъ: Но гражданитѣ бѣха сѣщо войници съ скована мисль и съ сковани езици. Значи, второто нѣщо, въ което трѣбваше — не трѣбваше, но въ което ние трѣбва да изискаме да ни увѣрите, е това. Нѣма да ви гласуваме военното положение, докато не ни увѣрите въ първото и докато не ни увѣрите въ второто. Ние искаме да знаемъ размѣритѣ на това военно положение. Какво ми се усмихвате отъ тамъ, г. Бракаловъ? Азъ прѣвъ пътъ Ви виждамъ, азъ не съмъ Ви виждалъ миналата година да се терзаете.

Н. Бракаловъ: Извинете, че Ви гледамъ.

Я. Санжзовъ: Вие, дѣ бѣхте миналата година, когато прѣкарвахме подобенъ животъ?

Е. Петковъ: Вие кждѣ бѣхте?

Я. Санжзовъ: Азъ Васъ даже не Ви виждамъ. Кой пита, дѣ бѣхъ азъ? Азъ бѣхъ тукъ, азъ бѣхъ при вашия г. Радославовъ, азъ бѣхъ съ всички тѣзи, които тогава тѣй или инакъ се мъчеха, мислѣха и се терзаеха. Ние се мъчихме единъ срѣщу другъ да се убѣждаваме въ едно извѣстно направление да поведемъ работитѣ на страната, но ние нѣмахме възможностъ, като народни прѣдставители, ние бѣхме лишени тогава отъ туй право. И азъ ви каия, като народни прѣдставители, да не абдикирате, да не дезертирате отъ вашето право, отъ вашето мѣсто на контрола надъ дѣйствиата на правителството. Ето, това искамъ отъ васъ. И казвамъ така: народното прѣдставителство нито на единъ мигъ не трѣбва да се оставя да не мисли върху днешната ситуация. А на това правителство подобенъ законъ не може да бѣде гласуванъ, докато тукъ не бждатъ декларираны границитѣ на това военно положение. Тѣзи граници ние трѣбва да ги знаемъ, за да можемъ тогава да ги гласуваме. Ако тия граници ние не знаемъ, не можемъ да сковемъ на българския народъ ума, и езика, и рѣцѣтъ, и волята, и дѣйствиата. Вие искате роби, вие искате да повторите оная трагикомедия, която други отъ тамъ прѣди двѣ години вършеха, вие искате да ни завлѣчете по ума на кого?

Е. Петковъ: (Възразява нѣщо)

Я. Санжзовъ: Кой сте вие, който толкова събирате въ себе си възражения на подобна мисль? Вие ли възразявате на тия мисли? Азъ бихъ искалъ отъ правителството да чуе цѣлиятъ български народъ тия ваши основания. Тогава ние ще се замислимъ надъ туй, и тази нощъ, и утрѣшния цѣль денъ ще помислимъ, и въ понеделникъ ще ви гласуваме едно военно положение таквозъ, което може да отговаря за момента. — Нѣма за какво тукъ, отъ тая страна (Сочи крайната лѣвица) да ми възразяватъ, че азъ съмъ за военното положение. Не съмъ за военно положение, но съмъ за едни извѣстни мѣрки, които слѣдватъ отъ военнаказателния законъ, отъ военнитѣ сѣдници, които обикновено въ военно врѣме

настъпват, които мърки, тъй или иначе, се прилагат за неиздаван новини за движението на войската. Ако такива бъдат наложени, това разбирам, тези мърки разбирам.

Н. Мушановъ: Вие гръшлите. Това е хвърчащ листъ; това не е законопроектъ: не е подписанъ отъ никого, нито има мотиви.

Я. Санжовъ: То е другата страна, г. Мушановъ; то показва, съ каква лекостъ, съ какво лекомислие се вършатъ тия работи; какъ се приготвятъ цѣли закони безъ подписи, неподписани отъ министра. Та, искамъ да кажа, размъритъ на ония мърки, които ще трѣбва да бъдатъ взети при възможностъ да бъде нарушенъ неутралитетътъ на България и прѣминаването къмъ частична мобилизация, трѣбва да бъдатъ известни на българското народно прѣдставителство, прѣди то да посегне къмъ изучаването и гласуването на това прѣдложение.

Но, г. г. народни прѣдставители, увѣрило ли ни е правителството, освѣтлило ли ни е правителството върху общото положение, въ което е поставена нашата страна? Нека прѣдположимъ, че ние ще прѣминемъ така или иначе къмъ скъсването на нашия неутралитетъ; нека прѣдположимъ, че можемъ да бъдемъ нападнати, че може нашата страна да бъде областъ, прѣзъ която да мине една чуждестранна войска, че на нашитѣ граници могатъ да бъдатъ стоварени и други войски, или да избѣгнатъ други войски, гонени отъ неприятеля. Всичко това е възможно въ днешното положение, и отъ това азъ заключавамъ, че, може-би, ще стане нужда да се наруши и нашиятъ неутралитетъ и да прѣминемъ къмъ една частична или къмъ обща мобилизация. Но азъ питамъ: по този голѣмъ въпросъ, по този кардиналенъ въпросъ, какво ние, народното прѣдставителство знаемъ? И по него ние очакваме авторитетния отговоръ на г. министъръ-прѣседателя. Той свиква отъ време на време прѣдставителитѣ на опозицията да имъ дава свѣдѣния или тѣ му се налагатъ отъ време на време, за да искатъ отъ него свѣдѣния, и той ни дава благосклонно нѣкой път такива свѣдѣния, на които фактитѣ обикновено противорѣчатъ. Досегашиитѣ свѣдѣния, които прѣдставителитѣ на опозицията сж получили отъ г. министъръ-прѣседателя, сж или опровергани, или поправени и видоизмѣнени отъ самитѣ факти. Ние сме злѣ увѣдомявани отъ г. министъръ-прѣседателя — не зная да-ли е умишлено или е неволно това.

Г. п. Анастасовъ: Всѣки часъ се мѣняватъ събитията.

Я. Санжовъ: Че събитията се мѣнятъ всѣки часъ, ние това знаемъ, ние това виждаме, ние това пипаме, но това, което вчера г. министъръ-прѣдседателъ е казалъ за вѣрно, се оказва, че и днесъ, че и вчера, че и оня денъ то е било невѣрно, и че тукъ има или слабо познаване на работитѣ, или едно умишлено прѣдставяне на тия работи. Ние, народно прѣдставителство отъ тая страна (Сочи лѣвицата), не сме въ положението на болшинството; ние не знаемъ, какъ вие отъ тая страна сте увѣдомявани, но ние сме злѣ увѣдомявани отъ правителството, и туй правителство, което така злѣ ни увѣдомява, има смелостта да твърди въ печата и да говори тукъ-тамъ изъ малки и голѣми събрания, че всичко, което върши правителството, върши го съ знанието и съгласието на опозицията. Дълженъ съмъ тукъ да протестирамъ, да изкажа своето голѣмо възмущение сръщу едно подобно невѣрно твърдение. Не само, че ние не сме си давали съгласието за каквато и да бъде постѣпка на правителството, но ние, както ви казахъ, не сме и точно, и добръ, и широко увѣдо-

мявани. Ние сме злѣ увѣдомявани, и това е единъ грѣхъ, и това е една грѣшка, която пада всецѣло върху министъръ-прѣдседателя. Въ такива едни тежки врѣмена, едно правителство, което иска волно, умишлено да се лиши отъ поддръжката на половината отъ народното прѣдставителство, такова правителство не знае какво върши. И когато то постѣпва така, тогава азъ си задавамъ въпроса: какво положение ни готви то занапрѣдъ, когато нищо не е подготвено, за да може народното прѣдставителство да бъде освѣтлено, увѣдомено и подготвено за възприемането на неговитѣ мърки. Азъ се съмнявамъ, азъ се страхувамъ и опасявамъ отъ ония мърки, които то ще прилага при военното положение. Ако то отиде да закача свободата на печата, ако то отиде да закача свободата на събранията, ако то отиде да засегне организирането на народнитѣ сили за въ случай на самопомощъ, на избавление отъ нещастие, правителството отсича самичко клона, на който седи, ще постѣпи по оня начинъ, по който постѣпи и миналото правителство. То или само една частъ отъ него — министъръ-прѣдседателъ, или единъ-двама отъ по-старшитѣ членове на правителството — ще остане само да мисли, а може-би и най-опасното: то нѣма да мисли, а други ще мислятъ и други ще го тикатъ въ дѣйствиe. (Ржкоплѣскане отъ лѣвицата и лѣвия центъръ)

Г. г. народни прѣдставители! Като обгръщамъ така всичкитѣ опасности, всичката оная голѣма неподготвеностъ отъ правителството, като внеса подобно прѣдложение, всичката оная некоректностъ отъ негова страна спрѣмо народното прѣдставителство и спрѣмо българския народъ, азъ заявявамъ, че подобно едно прѣдложение не само че не биваше да го разискваме, но не биваше и да бъде внесено, докато г. министъръ-прѣдседателъ, отъ името на правителството, не ни успокои върху двата голѣми въпроса, прѣди да се приеме това прѣдложение за военното положение, а именно да-ли Народното събрание ще засѣдава и въ кой размѣръ правата и свободитѣ на българскитѣ граждани ще си останатъ въ цѣлостъ. Тѣзи именно двѣ декларации отъ правителството ние искаме да ги имаме по-рано, прѣди да пристѣпимъ къмъ разглеждането на това прѣдложение. Ако правителството направи тѣзи си декларации, тогава ние, изпълнявайки нашитѣ длѣжности като народни прѣдставители, оставяйки на поста си като народни прѣдставители, ще слѣдимъ дѣлата на правителството и ще искаме отъ него да посвети народното прѣдставителство въ оная политика, която то води. Едно военно положение може да доведе подиръ си една мобилизация на военнитѣ сили въ България и едно насочване на тия военни сили за известна кауза, а ние, като народно прѣдставителство, бихме искали да участвуваме въ това съдбоносно рѣшение на правителството, и съзнавайки великата отговорностъ прѣдъ настоящето и бъдѣщото на страната, да му дадемъ или да не му дадемъ нашето довѣрие. Ето, г. г. народни прѣдставители, кое е необходимо да бъде направено отъ правителството, прѣди да пристѣпимъ къмъ разглеждане на това съдбоносно негово рѣшение, да обяви страната въ военно положение. (Ржкоплѣскане отъ лѣвицата и лѣвия центъръ)

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. Христо Кабакчиевъ.

Х. Кабакчиевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Ние, избраницитѣ на българския народъ, очаквахме послѣдната седмица правителството да излѣзе не само съ едно изявление, че то е рѣшило да пази строгъ неутралитетъ, но съ едно изявление, което да прѣцѣпи международното положение на България и да посочи онѣзи дѣйствия, онази

политика, която правителството смъта, че трябва да води, за да може България да прѣскочи това положение невѣрждима и цѣла. Въмѣсто това, ние днесъ сме изненадани отъ единъ подарѣкъ на либералната концентрация: това е военното положение и всичките ѳнѣзи ограничения на конституционните свободи, които сѣ свързани съ него и които ще послѣдватъ подиръ него. Не бѣше отдавна, когато ние живѣхме подъ режима на военното положение; още сѣ прѣснѣ въ напата памѣтъ споменитѣ за това положение. И ние, социално-демократитѣ, които останахме — това ще го заявя открито — до край на нашитѣ позиции и съ всички легални сръдства се борихме за интереситѣ на работническата класа, за интереситѣ на българския народъ, почувствувахме най-силно всичката строгостъ на военното положение. Ние разбираме, какво значи военно положение, колко то е гибелно за проявлението на пълната непринудена сѣвѣсть и мисѣлъ на българския народъ. Прѣдѣ всичко, г. г. народни прѣдставители, военното положение, тѣй както искате да го създадете днесъ, ще бѣде едно нарушение на конституцията, защото въ конституцията се прѣдвиждатъ условията, при които военното положение може да бѣде обявено. Въ чл. 73 алинея трета на конституцията, дѣто се говори за създаването на военно-полевитѣ сѣдилища, казва се и за случаетѣ, кога може да бѣде въведено военно положение въ страната, а именно: когато е прѣдстояще едно външно нахлуване или пѣкъ има едно въоръжено въстание въ страната. И тѣй, когато сѣществуватъ една очевидно надвиснала се опасностъ за страната, произходяща отъ външно нахлуване или отъ вътрѣшно въстание, само въ такѣвъ случай именно конституцията дава право на правителството да объяви военно положение. Ние днесъ още не сме въ положение на война, слѣдователно, не може да се аргументира военното положение съ това, че България се намира въ положение на война. Но дори, ако тя се намираще въ положение на война, пакъ тази опасностъ, за която се говори въ посочения членъ на конституцията, трябва да бѣде дѣйствителна, за да имате вие право да въвеждате военното положение; обаче тази опасностъ никой днесъ не я вижда, защото нито вътрѣшно въстание, нито външно нахлуване имате. И когато вие не идвате да изтѣквате дѣйствителнитѣ мотиви и побуждения, поради които искате военното положение, това показва, че вие дори не се и опитвате да оправдаете отъ гледището на конституцията вашата постѣпка. То е сѣвършено понятно. Тази постѣпка е неконституционна, тя не може да бѣде защищавана отъ гледището на конституцията и затова вие въмѣсто да защитите постѣпката си, прѣдпочитате да мѣлчите. Но военното положение влѣче слѣдъ себе си редъ ограничения, които сами по себе си не всѣки нѣтъ се подразбиратъ, но логически слѣдватъ отъ обявяването на това военно положение, къмъ които послѣдствия българскитѣ правителства прибѣгватъ, щомъ като провъзгласятъ военно положение. Въ 1912 г., веднага слѣдъ обявяването военно положение, редакциитѣ на всички вѣстници получиха по едно писъмце отъ установената цензура, което изрично казваше, какво може и какво не може да се пише.

П. Даскаловъ: И сега ще получатъ.

Х. Кабакчиевъ: И въ това писмо се ограничаваше напълно не, унищожаваше се, потѣкваше се свободата на печата.

П. Вангеловъ: По-малко да приказватъ; повече да работятъ.

Х. Кабакчиевъ: Свободата на печата, обаче, е осветена отъ конституцията. Въ чл. 79 отъ консти-

туцията се казва, че никаква цензура въ България не може да сѣществуватъ, че дори вие съ специаленъ законъ не можете да създадете цензура, защото съ законъ не можете да нарушите конституцията, а пѣкъ вие въвеждате цензура съ правилникъ. Веднага слѣдъ военното положение вие суспендирате най-важната свобода въ единъ такѣвъ моментъ, именно свободата на печата. Въ конституцията, въ чл. чл. 82 и 83, сѣ осветени свободитѣ на събранията, на сдружаванията. Е добръ, съ обявяване на военното положение, въ което вие не казвате конкретно, какви мѣрки ще вземете, а го прокарвате съ правилници, вие унищожавате всички тѣзи свободи, които сѣ прѣдвидени въ конституцията и гарантирани отъ нея. Още днесъ, когато вие въвеждате военното положение, азъ ще ви кажа, че съ това военно положение се посѣга върху свободата на печата, върху свободата на събранията и върху свободата на сдружаванията, защото военното положение турва въ дѣйствиѣ единъ вътрѣшенъ правилникъ, утвѣрденъ съ указъ № 61 отъ 20 септемврий 1912 г., въ който правилникъ бившето правителство по административенъ редъ опрѣдѣли функциитѣ на военнитѣ коменданти, компетенцията на военнитѣ власти, като по този начинъ унищожилъ маса свободи, гарантирани отъ конституцията. Така, напр., въ този правилникъ — чл. 4 буква 2 — се казва, че военното началство, прѣзъ врѣме на военното положение, има право да забранява събрания отъ граждани, има право да забранява печатането и вписването на вѣстници и списания. На какво основание, питамъ ви азъ, съ единъ правилникъ, издаденъ отъ правителството, безъ знанието, мимо волята на Народното събрание, вие суспендирате свободитѣ, които сѣ осветени отъ конституцията? Вие ще дадете право на различни фелдфебели, облѣчени въ властта на военни коменданти да суспендиратъ вѣстницитѣ и да разрѣшаватъ, кой вѣстникъ може да излѣза и кой не трябва да излѣза. Ние които бѣхме тукъ, прѣзъ врѣме на военното положение, които го приживѣхме, знаемъ какъ поуграмотни коменданти, на масата на които нѣмаше книги, а имаше една волска кожа и единъ револверъ, третираха като прѣстѣпници софийскитѣ вѣстникари и съ камшикъ искаха да ги заставятъ да пишатъ това, което е угодно тѣмъ и на правителството.

Прѣдседателствуващъ д-ръ И. Момчиловъ: Нѣмаше такова нѣщо.

Х. Кабакчиевъ: Защото вие не го понесохте на вашия гърбъ. Ние го изнесохме и въ печата и ако не бѣхте ни изненадали съ този законопроектъ, щѣхъ да ви донеса цензурирани вѣстници; въ нашия вѣстникъ, напр., сѣ унищожени повече отъ 50 политически статии, въ които статии нѣма нито една дума за движението на армията, за положението на България слѣдъ обявяването на войната.

П. Даскаловъ: Това сѣ послѣдници на цензурата.

Х. Кабакчиевъ: Г. Даскаловъ! Вие поно знаете това много добръ. Това бѣше една цензура противоконституционна, за която ще бѣдемъ любопитни да чуемъ какво ще кажатъ сега управляющитѣ тогава.

П. Даскаловъ: Сега ще защищаватъ военното положение.

Х. Кабакчиевъ: Тѣ тогава прокараха военно положение, тѣ го държаха съ всичката суровостъ и строгостъ и когато ние протестирахме сръбцу това положение тукъ въ Народното събрание, тѣ си правѣха оглушки. Разбира се, че това малко може да

утѣши насъ; това е само едно доказателство, че българската буржоазия въ съблжимнитѣ моменти, когато призовава нацията къмъ върховни усилия, вмѣсто да даде свобода на разума, прѣдпочита да конфискува нейния разумъ, защото тѣзи правителства и партии не дѣйствуватъ по разумъ, а дѣйствуватъ по грубъ егоизъмъ, гласкани само отъ слѣпите стихийни сили, подъ напѣна на които се намиратъ. Правителствата въ България, въ такива моменти, както бившето правителство, нѣматъ една съзнателна, една послѣдователна, една системна политика; хората на бившето правителство бѣха оржидия на едно чуждо правителство и затова тѣ се ушлетоха въ интригите на това чуждо правителство и тѣ дѣйстваха подъ напора на външни фактори, безъ да знаятъ какво вършатъ.

Д. Тошковъ: Пакъ си правятъ огушки.

Х. Кабакчиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Съ тѣзи думи азъ подчертавамъ, че внесениятъ законопроектъ е противъ конституцията и че той съставлява едно флангрантно потѣпване на елементарнитѣ свободи, осветени отъ нашия основенъ законъ. Ако българското правителство дѣйствително се въодушевяваше въ днешния важенъ моментъ отъ върховнитѣ интереси на българския народъ и ако то има близоко присърце бѣдѣщето и свободата на България, тогава ние се питаеме: какъвъ интересъ има това правителство да отнема свободата на българския народъ, който иска да контролира чрезъ печата и събранията неговитѣ дѣйствия? Ако вие, въ този моментъ, дѣйствително сте защитници на една народна кауза, вие не можете да се боите отъ контрола на народа; напротивъ, за да можете да разчитате на неговитѣ пълни и безпрѣдѣлни усилия, на неговата пълна и безпрѣдѣлна подкрѣпа, вие би трѣбвало да му развържете ръцѣтъ, да може той съ цѣлото си същество, съ тѣлото си, съ разума си, съ душата си и съ сърцето си, да се притече на помощъ на България, за да я спасява. Но вие искате да го обезоглавите, защото вие или не си давате смѣтка за това, което вършите, или пакъ нѣмате намѣрени, които да се сходяжатъ съ върховния интересъ на нацията. Работническата класа застава едно гледище, което е единствено правило въ туй отношение, че никое правителство, което защитава интереситѣ на народа, не може да почне своята политика съ суспендирането на основнитѣ народни свободи. Потѣпването на конституцията, сгаването на законитѣ — това не е пѣтътъ на никоя спасителна политика и никое правителство въ свѣта, което започнало своята политика съ погазване на конституцията, не е достигвало до никакви резултати, които да сж отъ полза и щастие за народа. Тамъ кѣдѣто господствующитѣ класи, властнитѣ дѣйствуватъ съ насилия, дѣйствуватъ съ развързването на една реакция върху народитѣ, тамъ тѣ винаги сж свършвали, свършватъ, и ще свършатъ съ поробване на народитѣ и потѣпване на тѣхнитѣ интереси, на тѣхнитѣ свободи. Азъ ви питамъ: какво спечелихте вие, буржоазнитѣ партии, които създадохте прѣди двѣ години военното положение? Какво спечелихте отъ цензурата? Въ Сърбия нѣмаше нито военно положение, нито цензура; и въ Гърция нѣмаше нито военно положение, нито цензура. Тамъ всичкитѣ партии участвуваха съ своя разумъ въ колективната мисль на управляющата буржоазия.

П. Даскаловъ: Въ Сърбия конфискуваха вѣстникитѣ.

Х. Кабакчиевъ: Печатътъ тамъ бѣше едно контролно учрѣждение, надъ мислитѣ и дѣйствията на

управниците. Тѣ, може-би, не се съобразяваха съ туй, което се пишеше, тѣ не слушаха своитѣ политически противници, но гласътъ на тѣзи политически противници бѣше единъ гласъ на прѣдупрѣждение, който туряше юзда и даваше по-вѣрно направление на тѣхната политика. Въ Сърбия и Гърция нѣмаше военно положение, нѣмаше цензура, но тамъ буржоазията излѣзе побѣдоносна въ своитѣ усилия, а вие съ вашия юмрученъ изключителенъ насилнически режимъ, прѣтърпѣхте едно грозно поражение. Азъ трѣбва да ви кажа, че до известна степенъ, това се дължи на това суспендиране на българския разумъ, защото, ако вие бѣхте дали възможностъ на българския народъ, който бѣше на бойното поле, ако бѣхте дали възможностъ на неговитѣ идейни и политически прѣдставители тукъ, да станатъ изразители на това, което този народъ чувствуваше, на това, което бѣ накинѣло въ неговитѣ гърди, ако вие бѣхте дали да се разбере, че слѣдъ Буларъ и Одринъ, вие имате една армия измѣнена, една армия, която жадува само да отиде по домоветѣ си, една армия, въ която вие сами сте убили послѣднитѣ остатѣци отъ дисциплина, ако бѣхте дали възможностъ това състояние на духа въ армията, на духа въ народа да се изрази въ печата, въ събранията, тогава вие щѣхте да имате прѣдъ себе си много ясно онази перспектива, която се откриваше, вие щѣхте да съзрете опасността. Обаче вие не направихте това, защото се уповавахте на официалнитѣ доклади на генералитѣ, които ви казваха, че армията била бодра, че армията била готова да се бие, че селянитѣ не копнѣлъ за своята нива, че бащата не страдалъ за своитѣ дѣца, че мжжѣтъ не плачелъ за своята жена; вие се позовавахте на официалнитѣ, сухитѣ, неточни рапорти на разни военни комендантѣ и затова вие бѣхте страшно измамени; вие прѣувеличавате силата на армията, защото вие бѣхте суспендирали разума и ума на българския народъ. И когато по туй врѣме ние си позволивме въ една съвършено невинна постѣпка, да напечатаме една статия въ „Работнически вѣстникъ“, въ която казвахме, че България съ 5 милиона българи на Балканския-полуостровъ не може да добие хегемонията надъ 23 милиона население, на Балканитѣ, тая статия не бѣше допусната; тя бѣше обявена за статия еретическа. Какво съдържаше тя? Тя казваше истината, но патриотитѣ си бѣха затворили очитѣ, бѣха си запушили и ушитѣ; тѣ не дѣйстваха по разумъ, а дѣйстваха по инстинктъ. Е добръ, г. г. народни прѣдставители, днесъ ние поддържаме, че българскиятъ народъ, повече отколкото всѣкога се нуждае отъ своитѣ колективни усилия — физически, материялни и духовни — за да може да използва неврѣдимъ отъ тази тежка криза, която се е разразила надъ европейскитѣ народи. Наистина вие ни казвате, че България ще пази строгъ неутралитетъ. Но това може ли да ни задоволи, може ли да задоволи васъ? Малкитѣ държави днесъ се намиратъ въ едно трагично положение, защото никой не зачита тѣхния неутралитетъ. Условноститѣ на международното право, на морала, на хуманността сж погазени отъ слѣпите и стихийни сили на капитализма; голѣмитѣ воюващи класи не държатъ смѣтка нито за неутралитета на Белгия, нито за неутралитета на Швейцария; тѣ имъ казватъ ще бѣдете съ насъ или сте противъ насъ и ги гзгизаха. Какво ни гарантира насъ, избраницитѣ на българския народъ, че вие, които днесъ управлявате България, дори ако бихте имали всичкото добро желание, подъ натиска на страха и инстинкта на самосъхранение, ще останете неутрални? Какво ни увѣрява насъ, че дѣйствително вие ще можете да запазите този неутралитетъ и не е ли нужно въ днешния моментъ, въ всѣки единъ послѣдующъ часъ, въ всѣка

една последующа минута, да провѣрявате вашитѣ дѣйствиа, да се допитвате до пулса на народа и до неговия разумъ? Нѣма ли вие да апелирате къмъ този народъ утрѣ, за да отблъсне едно руско нашествие или да присѣдини усилията си къмъ друга една нация за освобождение, за свобода? Нѣма ли вие да се попитате, нѣма ли вие да потърсите помощъ и подкрѣпа въ тази народна маса? Защо вие отстранявате нейното съучастие въ прѣцѣняване на последующитѣ моменти? Ние казахме тукъ нѣколко пѣти, азъ ще го заявя сега, за да свърша, че неутралитетътъ, строгиятъ и пълнѣн неутралитетътъ на правителството, като една първа, важна и необходима мѣрка, далечъ не е достатъченъ и че ние не можемъ да си отидемъ въ домовете, не можемъ да закрепимъ нашия политически животъ, българския народъ не може да задрѣме на тази възглавница, приспанъ отъ военното положение, че той като има неутралитетътъ, ще осъмне на утрѣшния денъ цѣлостенъ и невѣрдимъ. Ние мислимъ, че не е достатъченъ неутралитетътъ, че въ днешния моментъ малкитѣ държавици сж поставени на голѣмо изпитание, защото тѣ фактически сж една аномалия въ свършенното капиталистическо общество. Въ това общество, което може да развива своитѣ производителни и капиталистически сили само върху единъ широкъ теренъ, при единъ голѣмъ пазаръ, при една голѣма икономическа областъ, съществуването на малкитѣ държавици е единъ остатъкъ отъ първитѣ фази на капитализма, и тия малки държавици днесъ сж осждени на унищожение; тѣ ще бждатъ завладѣни и подѣлени отъ голѣмитѣ воюющи държави. Балканскитѣ държавици, обаче, се намиратъ въ едно малко по-щастливо положение; тѣ географически сж събѣдни и владѣятъ всички една цѣла затворена територия, каквато е Балканскиятъ-полуостровъ. Балканскиятъ полуостровъ, въ който има достатъчно каменни въглища за индустрията и жѣлѣзницитѣ на една развита, модерна държава, въ който има солта, въ който има петролътъ, въ който има тропическитѣ растения на Гърция, въ който има житото, въ който има всичкитѣ продукти, които могатъ да задоволятъ вътрѣшния пазаръ на една модерно развивающа се държава, този полуостровъ отъ самитѣ географически условия е прѣдначенъ да съставлява една затворена икономическа областъ. И затуй азъ казвамъ, че въ туй отношение балканскитѣ държавици се намиратъ въ едно по-щастливо положение. Тѣ не сж разпрѣснати и изгубени между жглитѣ на голѣмитѣ държави и не сж фатално осждени да бждатъ стрити и смлени, когато голѣми държави се сблъскатъ. Ако балканскитѣ държавици могатъ въ този моментъ, подъ уплахата, подъ угрозата, която ги заплашва, да се сплотятъ и обединятъ, тѣ ще образуватъ една голѣма федеративна държава на Балканитѣ, една държава, която ще бжде силна, за да отблъсне завоевателната вълна на европейския капитализъмъ и на европейския империализъмъ. Тѣ не могатъ да отблъснатъ тази вълна не толкова съ силата на пушкитѣ и топоветѣ, колкото съ това, че когато балканскитѣ държавици се сплотяватъ, тѣ ще турятъ прѣграда на интригитѣ и кознитѣ на великитѣ държави; тѣ ще турятъ прѣграда на взаимнитѣ вражди на постоянния изостряющитѣ и неспирно избухвающитѣ конфликти и войни помежду си. Отъ друга страна, чрѣзъ сплотяването си тѣ създаватъ една цѣлостна самозадоволяюща се държава, която може да развива производителнитѣ си сили и по силата на това тя ще бжде респектирана, търпѣна отъ голѣмитѣ капиталистически държави. Ето една друга страница отъ бждещето, която ние отиваме прѣдъ васъ, г. г. народни прѣдставители. Ние сме въодушевени отъ всякото желание да присѣединимъ нашитѣ усилия къмъ тѣзи на цѣлокупния български народъ, за да могатъ наистина балкан-

скитѣ народи да прѣплуватъ развълнуваното море на Европа цѣлостни, незгазени, непокѣлени отъ голѣмитѣ капиталистически държави и слѣдъ катастрофата да излѣзатъ сплотени, обединени въ една федеративна балканска държава, въ една федеративна балканска република, която ще бжде една отъ голѣмитѣ държави на европейския континентъ.

Прочее, никакви основания не можете вие да посочите, за да оправдаете постапката, къмъ която вие днесъ прибѣгвате. Ако вие мислите, чрѣзъ единъ изключителенъ режимъ, чрѣзъ една реакция да погавате вътрѣшни възстания, ако въ вашата мисль е, напр., да се борите срѣщу кознитѣ на руския деспотизъмъ въ България, тогава азъ ви казвамъ, че реакцията, суспендирането на конституцията, не само че не е необходимо, но ще бжде вѣрно. За да се борите срѣщу кознитѣ на руския деспотизъмъ, вамъ ви трѣбва, прѣди всичко, подкрѣпата на широката народна маса, на работническата класа, прѣди всичко, която е единъ врагъ заклетъ, опрѣдѣленъ и рѣшителенъ врагъ на руския деспотизъмъ. Дайте свобода на работническата класа да развърне своитѣ сили, дайте свобода на работническата класа въ тѣзи моменти, ако вие се боите отъ кознитѣ на руския деспотизъмъ, чрѣзъ свободата на словото, чрѣзъ убѣждението да изкорени русофилското съевѣрие въ селската маса, кждѣто се крие истинската руска опасност. Ако вие суспендирате конституцията, ако вие прибѣгнете къмъ реакцията, вие можете да залавяте отдѣлнитѣ личности, вие можете да създавате атентати и да ги осуетявате; вие ще развърнете силитѣ на реакцията, ще използвате въшнитѣ домогвания, дѣйствителни или фиктивни, за да въведете единъ новъ стамболовски реакционенъ режимъ въ страната, но руската опасностъ вие нѣма да прѣмахнете. Срѣщу тази опасностъ може да бжде силна само вълната на работническата класа и на онѣзи народни маси, които се издигатъ срѣщу нея. И ако вие сте една буржоазия, която съзнава своитѣ интереси, която вижда добръ въ бждещето, нѣма зашо да прибѣгвате къмъ реакцията, за да се борите срѣщу кознитѣ на руския деспотизъмъ.

А. Ботевъ: Само руски ли деспотизъмъ има, г. Кабакчиевъ?

Х. Кабакчиевъ: Азъ тъкмо върху туй пѣхъ да се спра. Недѣйте прѣдваря моитѣ мисли. — Когато вие, г. г. управници, искате да суспендирате, да конфискувате, искамъ да кажа, ума, разума на България, искате да унищожите политическата свобода на българския народъ, за да се борите, напр. — защото това вие не сте го изявили още — срѣщу домогването на Русия въ България, тогава каква гаранция имаме ние, каква гаранция има работническата класа и българскиятъ народъ, че като се оградите отъ изключителнитѣ закони, като се оградите отъ единъ реакционенъ режимъ, вие, избѣгвайки руската опасностъ, борейки се срѣщу нея, не ще тласнете българския народъ въ лапитѣ на нѣкоя друга велика държава? Въ реакцията, въ изключителния режимъ има една логика, и тя е слѣдната, че когато властнитѣ напуснатъ почвата на законитѣ, когато тѣ започнатъ да дѣйствуватъ самовластно, тѣ, ако въ единъ моментъ насочатъ своитѣ усилия срѣщу едно народно зло, въ втория моментъ вкарватъ това народно зло прѣзъ другитѣ врата. Ние не сме сигурни, че вие не ще използвате нѣкакви дѣйствителни или мними атентати на руския деспотизъмъ, за да оковете българския народъ въ вериги и, може-би, неволно да го прѣдадете въ ржцѣтъ на нѣкоя друга империалистическа държава, която нѣма по-нѣжни намѣрения къмъ България, отколкото Русия. Азъ имамъ случай тукъ да говоря за Австро-Унгария, сега свършвамъ и нѣма да повтарямъ това, което съмъ казалъ. Но азъ мисля,

че ще бъде една голѣма лудостъ, ако въ днешния моментъ нѣкой българинъ възлага надеждитѣ за обединението на българската нация върху Австро-Унгария или Германия.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Никой не възлага такива надежди.

Х. Кабанчиевъ: Тѣхнитѣ аспирации отиватъ къмъ западна Македония, къмъ Солунъ, тѣхнитѣ аспирации прѣгизватъ половината, една голѣма частъ отъ българския народъ, и да се уповаватъ на тѣхъ, за да вървите къмъ обединението на българския народъ, това означава едно отъ двѣтѣ: или че вие сте напълно заслѣпени и виждате бѣлото въ черно, или пъкъ че вие вършите едно дѣло много по-лошо, за качестването на което не може друго да се каже освѣтъ че е едно прѣдателско дѣло. Ето защо ние сме противъ реакцията, ние сме противъ изключителнитѣ реакции, и ние мислимъ, че истинскитѣ интереси на българския народъ могатъ да се защитаватъ само чрезъ пълната свобода. Ето защо ние днесъ издигаме гласа си противъ този изключителенъ режимъ и заявяваме, че този режимъ не носи нищо добро за българския народъ. Ние ще се боримъ противъ него, но бѣдете увѣрени, че историята, че близкото бъдеще ще даде пакъ право на насъ, на работническата класа, на социалната демокрация. (Ръкоплѣскане отъ крайната лѣвица)

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. Никола Мушановъ.

Н. Мушановъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Политическиятъ режимъ на нашата държава е, че тя е конституционна парламентарна. И частно, може-би, е, че българскитѣ политически партии — всички, каквито и названия да иматъ — поддържатъ конституцията. Ние нѣмаме противоконституционни партии, съ изключение на крайнитѣ, които искатъ само измѣненіето на титуляра на изпълнителната властъ: вмѣсто да бѣде монархъ, да бѣде прѣдседател на република. Оттамъ-нататъкъ, всички партии въ България, лѣви и дѣсни, поддържатъ принципитѣ, основани на нашата конституция. И за голѣма ирония, може-би, г. г. народни прѣдставители, защото сме такава държава, където всички желаемъ прилагането на конституцията, фактически тя не се прилага.

Ю. Юрдановъ: Отъ много прилагане, значи.

Н. Мушановъ: Да. — Българската конституция прѣдвижда много добри гаранции за правата и свободитѣ на българскитѣ граждани. По-добри не могатъ да се желаятъ, защото нашата конституция, взета отъ хора, които сж имали умъ да я съставятъ, на и отъ практиката дългогодишна на чуждитѣ парламентарни държави тя е събрала всичко онова, което може да гарантира права и свободи на гражданитѣ. Но защото, уважаеми г-да, въ живота на единъ народъ могатъ да се случатъ много събития, които да измѣнятъ нормалния вървѣжъ на работитѣ, заради туй нашата конституция сама въ своя текстъ на чл. 73 прѣдвижда и ония случаи, въ които извѣстни правдини, извѣстни свободи, които самата конституция гарантира, могатъ да бѣдатъ временно суспендирани. Въпросътъ, слѣдователно, който се повдига днесъ отъ почитаемото правителство съ внасянето законопроекта за военното положение, е въпросъ, който се прѣдвижда по чл. 73 отъ нашата конституция. Длъжностъ на Народното събрание е да се произнесе по този въпросъ — длъжностъ, за която ще спомена, че е, може-би, първа, защото въ миналия ре-

жимъ, когато се внесе законопроектъ за военно положение, се направи пакъ тази капитална грѣшка, за която и досега много малко се споменува отъ тукъ — г. г. ораторитѣ още нищо не сж споменали — а именно, че досега въ България, макаръ да се прѣдвиждатъ случаи законодателната властъ да се занимава съ изключението, прѣдвидено въ чл. 73 отъ нашата конституция, досега законодателната властъ въ България не е разбрала своитѣ длъжности, както конституцията ги опрѣдѣля. Вие знаете, г. г. народни прѣдставители, че въ наше врѣме чл. 73 отъ конституцията се измѣни. Великото Народно събрание измѣни текста на чл. 73. Азъ нѣма да ви съпоставямъ двата текста днесъ, ще ви кажа само, какъвъ принципъ се разрѣшава съ измѣненіето на чл. 73. По-напрѣдъ изпълнителната властъ имаше право сама да цѣни ония ненормални условия за правилния редъ, които сж настѣпили въ вътрѣшния животъ на държавата, и сама тя, изпълнителната властъ, безъ участие на законодателната, можеше съ единъ указъ да суспендира правата и свободитѣ на гражданитѣ. Принципътъ, който искаше да се вмѣсти чрезъ измѣненіето на чл. 73, бѣ: законодателната властъ, народното прѣдставителство, трѣбва да постанови ограниченията на конституционнитѣ правдини, а въ случаи, когато законодателната властъ, народното прѣдставителство, не засѣдава, въ такива дни изпълнителната властъ може да издаде указъ, но е длъжна 5 дни слѣдъ това да свика пакъ Народното събрание и то да се произнесе по тия разпорѣдби. Азъ бихъ молилъ почитаемото народно прѣдставителство да схване добръ смисъла на туй измѣнение, защото ще видите, че макаръ да се прѣдвижда най-очебийно, да го нарека, случаятъ, когато законодателната властъ трѣбваше да встъпи въ правата си, именно прѣди обявяването на войната прѣзъ 1912 г., тогава законодателната властъ абдирика отъ правата си, и за чудо на свѣта, слѣдъ като се измѣни именно конституцията, за да даде право на законодателната властъ да ограничи правдинитѣ по чл. 73 отъ конституцията, ние виждаме, че се издаде временно правилникъ за служба прѣзъ врѣме на военното положение, съ указъ № 61 отъ 20 септември 1912 г., издаденъ отъ изпълнителната властъ, който замѣсти законодателната и суспендира всичкитѣ свободи, които гражданитѣ има по нашата конституция. Много малко сж тия отъ васъ, почитаеми г-да, които сж чели този правилникъ. Той е много интересенъ да се прочете и азъ ще ви кажа сега практиката на миналия кабинетъ прѣзъ цѣлата война, за да видите въ какво положение е живѣлъ българскиятъ народъ, та да нѣма нужда сега да се чудимъ всички, защо дойде този погромъ и какъ сж отговорницитѣ.

Има, г. г. народни прѣдставители, случаи въ държавитѣ, въ живота на народитѣ, когато трѣбва да се суспендиратъ свободитѣ, които се даватъ за нормално врѣме. Това е политическата мъдростъ на всички държави, защото този текстъ, който прѣдвижда чл. 73, го има почти навредъ. Но законодателтъ, защото и знае — а практиката на миналото у насъ особено ни е доказала — многото злоупотребления съ този членъ, искалъ е да ограничи изрично и много ясно случаетѣ, при които ние можемъ да суспендираме, да ограничимъ нѣкои отъ разпорѣбитѣ на конституцията, които гарантиратъ нашитѣ свободи. И заради туй този членъ казва: (Чете)

„Въ военно врѣме, или когато при належаща опасностъ, произхождаща отъ външно нахлуване или въоръжено въстание, страната или частъ отъ нея се обяви въ военно положение, дѣйствуватъ прѣдвиденитѣ въ закона военно-полевѣ сѣдилища.

„Военното положение се обявява съ законъ, ако Народното събрание засѣдава, или съ указъ, подъ

обща отговорност на министрите, ако не засядава". Третата алинея разпорежда за въпроса, който тълкувахъ прѣдъ васъ: военно положение може да се обяви въ страната, само когато има належаща опасност, произхождаща отъ външно нахлуване или въоръжено въстание. Когато нѣмате тази опасност, външна или вътрѣшна, да ги наречемъ, нѣма право изиснителната власт да иска отъ народното прѣдставителство суспендирането на нѣкакви конституционни права или създаване на военно положение. Заради туй, г. г. народни прѣдставители, позволете ми накратко, само съ нѣколко думи, да разгледамъ какво е вътрѣшното и външно положение на страната, за да видимъ, имаме ли ние наистина нужда да обявяваме страната въ военно положение.

Вътрѣшното положение на страната. Отъ нѣколко седмици вече Народното събрание се занимава съ даване на милостъ, съ амнистии. Ние искаме да създадемъ миръ, създава го правителството, създаваме го и ние, народното прѣдставителство, тѣмъ за да наредимъ, да нагласимъ условия за мира въ тая държава. И спомни, както знаете, гласувахме едно мѣроприятие, на което основанието, смѣтамъ, е пакъ това — да се нареди миръ между партиятъ, между народа, та въ сегашнитѣ врѣмена той да бѣде едно цѣло. Въ провинцията, г. г. народни прѣдставители, не само че нѣма никакъ въоръжено въстание, ами никогашъ, може-би, народътъ не се е намиралъ въ такава апатия и въ такъвъ миръ, по-приличенъ на единъ миръ такъвъ, който е въчниятъ гробъ, отколкото нѣкакъвъ животъ да проявява, и то пъкъ спрѣмо законитѣ на страната. Сега, когато българскиятъ селянинъ се е загрижилъ, като вижда, че нивата дава малко, защото урожайтъ е лошъ, когато българскитѣ занаятчии сж зашемедени отъ събитията, които ставатъ около него, когато цѣлото българско гражданство се е изплашило, мълчи и чака всички негови ръководители да му дадатъ една утѣха, че България е спокойна, че всичко е спокойно, въ туй врѣме ние мислимъ, че туй гражданство може да ви даде поводъ да смѣтате, че то е готово за нѣкакви разморици. Не, г. г. народни прѣдставители, азъ съмъ напълно убѣденъ, че г. министъръ-прѣседателъ и правителството нѣма никога да ви дадатъ аргументъ, че редътъ въ държавата е нарушенъ съ нѣкакви си вътрѣшни въстания или движения, които сж опасни за реда на тая държава, много нуженъ за сегашно врѣме.

Министъръ-прѣседателъ д-ръ В. Радославовъ: Не е за това.

Н. Мушановъ: Да, знай. — Тоя толкова миренъ народъ, който слѣдъ една такава война и слѣдъ единъ такъвъ погромъ можа да мълчи, се е замчилъ, се е уплашилъ какво има да става съ него, и ми се чини, г. г. народни прѣдставители, ние трѣбва да го цѣнимъ и да не го обиждаме, като търсимъ да мотивираме военното положение съ нѣкаква опасност, която иде отдолу.

Външното положение. Г. г. народни прѣдставители. Членътъ, който азъ ви цитирахъ, прѣдвижда належаща опасност отъ външно нахлуване. Че международното положение е много лошо, че имамъ тѣмни облаци, които, кой знае какъ, могатъ да паднатъ и върху нашата страна, това е вече извѣстно, знаятъ го и дѣцата. А че има нѣщо, отъ което българскиятъ гражданинъ, българското правителство най-много трѣбва да се стрѣска, то е безспорно. Може-би даже — нека си изразя по-ярко мисълта — българскиятъ народъ да не схваща опасността. Длъжно е правителството прѣди него да я схване, защото то отговаря за туй врѣме, сегашното, защото то по-добъръ може да знае работитѣ. Г. г. народни прѣдставители! Такова нахлуване все таки — не отъ

зложелание, че го желая, пазилъ ни Господъ отъ такова пожелание — такова нахлуване азъ не виждамъ. Азъ зная само едно: едно почтено и сериозно държане на българското правителство, заявяване къмъ българския народъ и къмъ всички съседни държави и голѣми воюващи държави, че българското правителство въ сегашния моментъ смѣта да пази единъ строгъ неутрализитетъ — една мъдра, умна декларация, която, смѣтаме и ние, че е най-съвмѣстима съ добръ разбранитѣ интереси на българското царство. Значи, цѣлата длѣностъ, уважаеми г-да, на правителството, това, което се вижда, което знаемъ, това е, че външно нахлуване не е прѣдстояще. Слѣдователно, по тия съображения ние не можемъ да имаме аргументъ за съществуването на второто условие.

Но, г. г. народни прѣдставители, ако ли такава опасностъ има за българската държава, тя не се посрѣща съ закона за военното положение, а тя трѣбва да се посрѣщне съ дѣйствително организирана сила, която е военната сила въ страната. Ако дѣйствително има нахлуване и ако сж въ опасностъ интереситѣ на българската държава, на българскитѣ граждани, всички ние, цѣлиятъ народъ, ще станемъ като единъ човѣкъ да се защитимъ. Увѣренъ съмъ, въ туй отношение нѣма да има разногласие въ българскитѣ политически партии. И тогава можехме да имаме начало на една мобилизация, на едно системно организиране на народнитѣ сили, за да посрѣщнемъ нахлуването на чужденеца. Но такова, уважаеми г. г. народни прѣдставители, нѣма. Военното положение има смисълъ тогава, когато фактътъ вече на това размирно врѣме настава, когато вече виждашъ, че нахлуването иде, когато ние сме взели всички мѣрки да го прѣдохранимъ или съ сила да му се противопоставимъ. Тогава вече доказателствата сж прѣдъ насъ всички, за да искаме военно положение. Какво може да помогне военното положение за туй, че нѣкой се гласи за такова нахлуване? Напротивъ, ще създадемъ още по-голѣма беля, ако искате, съ която беля искаме да докажемъ, че ще правимъ нѣщо, когато въ дѣйствителностъ можемъ нищо да не направимъ. Ето защо, по моео разбирање, ако дѣйствително е истина това нахлуване у насъ, правителството, което смѣтамъ, че е много острожно, по-острожно отъ мене и отъ васъ, защото първо то трѣбва да дѣйствува, трѣбваше да покаже тия мѣрки, за да ни убѣди, че положението е лошо — това го разбирамъ — и ние да го видимъ и да отидемъ съ добро сърце и чиста съвѣсть да гласуваме мѣрките, които иска.

Г. г. народни прѣдставители! Сѣ въ тази смисълъ искамъ да развия двѣ съображения още, за да се убѣдите, както азъ съмъ се убѣдилъ много искренно, че правителството не ни е дало условия да ни убѣди въ външното нахлуване и въ външната опасност. Ами ние сме парламентъ тукъ, сега особено избранъ по пропорционалната система, кждѣто всичкитѣ политически течения сж застъпени и никой вече нѣмаме отъ възъ. Сега, при щастливото съвпадение на обстоятелствата, че въ тия врѣмена българскиятъ народъ въ миниатюръ е съ своитѣ прѣдставители въ парламента такъвъ, какъвто е той и долу, тѣмъ въ тия моменти, ако има такава опасност, елементаренъ, човѣшки, патриотически — нека ми простите думата — дълъгъ е на правителството да повика тия народни водители, съ които заедно то прѣдставлява българския народъ, и да имъ съобщи всичката опасност, която виси надъ България. И азъ съмъ убѣденъ, г. г. народни прѣдставители, че нѣма да се намѣри и най-крайниятъ измежду насъ при тая опасностъ за отечеството, да не иска да влигне ржка, даже да не си плащаме лукса въ тия врѣмена да излизаме на трибуната да споримъ съ правителството. Ние не сме криви, уважаеми г-да,

когато г. министър-председателят или днешното министерство не е направило туй. Азъ особено на тоя въпросъ наблѣгамъ, защото една отъ причинитѣ, ако не голѣмата причина за миналия погромъ, бѣше и това надмѣштво, което имаше въ отговорната правителствена срѣда, че тѣ трѣбва да ръководятъ съдебнитѣ народни, че тѣ не желаятъ да приказватъ съ други, за да сподѣлятъ славата, и даже да се отиде до тая крайностъ, че когато трѣбваше да се закрие парламентътъ прѣдъ прѣдстоящата буря за единъ конфликтъ съ сѣрбитѣ, закрива се парламентътъ съ единъ много доленъ пазарлъкъ, който е по-сериозенъ когато се продава единъ конь на пазаръ. Тогавашиниятъ министър-председатель каза: „Азъ ще ви кажа декларация по положението ни съ сѣрбитѣ, ако вие не говорите; ако вие желаете да говорите, азъ декларация не давамъ.“ И наистина, той не даде декларация и си отиде отъ тукъ, и народнитѣ прѣдставители, и шефоветѣ не можаха да кажатъ дума, а подирѣ се приказва сѣ, че тукъ шефоветѣ и оппозицията знаели какво се върши и, слѣдователно, тѣ сж по-отговорни, отколкото бѣше отговорното правителство.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Той е прочутъ по своя умъ дилематъ.

Н. Мушановъ: Азъ изтъквамъ това не отъ зложелание, но азъ ви увѣрявамъ, че ако работитѣ бѣха такива — вие ги знаете най-добре, а бѣше най-хубаво да ги знаятъ всички тѣзи прѣдставители на народа, които сж всички тукъ за участие въ тия съдебноосни дни — нѣмаше нужда, азъ ви увѣрявамъ, ние да излизаме и да говоримъ, че нѣма условия, които конституцията прѣдвижда. Ами сега ние сме добросъвестни хора, ние се отнасяме добросъвестно и спрѣмо нашия дългъ като народни прѣдставители въ такива врѣмена, още повече, ние, които бѣхме и по-напрѣдъ въ тая камара, пакъ въ такива важни врѣмена, и които знаемъ, каква отговорностъ пада на всички насъ, макаръ на врѣмето да сме искали да изпълнимъ дългъ си и нѣмахме възможностъ да го изпълнимъ. Ще ви кажа по-нататъкъ и другъ случай. Та моето разбиране е, че когато прѣди мобилизацията се прави военно положение, когато то се прави по външна опасностъ, безъ водителитѣ народни да знаятъ нито дума, тѣсва военно положение, което се създава, се създава не други причини, които конституцията не познава. Конституцията други причини не познава и ние особено, народнитѣ прѣдставители, като вѣрни служители на законитѣ, не трѣбва да допуснемъ това. Менѣ ми се чини, уважаеми г-да — не зная, да-ли думата ще бѣде на мѣстото си — че българскиятъ народъ днесъ има нужда отъ законно положение, отколкото отъ военно положение, не отъ суспендиране на свободитѣ и правата, ами да се натъкнемъ всички ние, па да дадемъ подкрѣпата си на правителството да може да приложи законния редъ въ страната съ всички си авторитетъ, защото изприлагането на тоя законенъ редъ въ първата война напакости много на България. Азъ ви казахъ за единъ случай, когато шефоветѣ нѣмаха възможностъ да дадатъ мнѣние и да дебатиратъ тъкмо прѣдъ бурята, която настанваше — войната съ Сърбия. Азъ ще ви напомня другъ случай. Случи се създаването на цензура противъ всѣкакъвъ законъ въ страната. Никакъвъ законъ не може да създаде цензура, а тя бѣше създадена по такъвъ единъ произволенъ начинъ, че г. Людскановъ, тогавашенъ министъръ на вътрѣшнитѣ работи, бѣше наистина, ако мога да се изразя, чудесенъ, когато си даваше обясненията. Азъ съмъ ималъ случаи — тогава бѣхъ народенъ прѣдставитель, доста журналисти идѣха при мене — да виждамъ какъ се цензуриратъ

вѣстници, и на г. Людскановъ бѣхъ длъженъ тукъ, въ Народното събрание, да покажа вѣстници, какъ дѣто цензурата бѣше заличила 42 реда, на които съдържанието бѣше слѣдното: че е прѣстѣпно въ сегашнитѣ врѣмена министърътъ на вътрѣшнитѣ работи да изпраща въ новитѣ земи най-позоренъ и прѣстѣпенъ, административенъ персоналъ. И за нечастие, бѣха го цензурирали много видни професори въ България.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Съ умни хора.

Н. Мушановъ: Г. Людскановъ ни казваше: „Г. г. народни прѣдставители! Азъ цензура не съмъ въвелъ“ — което е право, защото законно цензурата не съществуваше въ страната. Азъ казахъ: „Ами, г. Людскановъ, законътъ не е за вѣтъра. Вие казвате, че нѣма цензура, а въ дѣйствителностъ печатното слово е подъ цензура“. За мене важитѣсва, да-ли една свобода дѣйствително се упражнява, да-ли фактически съществува въ народа, а не приказитѣ на г. Людсканова и моитѣ. Мислите ли вие, че цензурата въ първата война допринесе нѣщо? Такъвъ бѣше голѣмъ, г. г. народни прѣдставители, патриотическиятъ подемъ въ него врѣме, че и никой отъ крайнитѣ — социалиститѣ — нѣмаше намѣрение да пакости на страната си, и тѣ даже врѣменно бѣха забравили социалната революция и всѣки искаше да види, какво ще е близкото бъдѣще на българския народъ.

А. Коновъ: Ние успокоявахме даже въ ония врѣмена.

Н. Мушановъ: Това не е обида. Азъ искамъ да ви направя комплиментъ. Именно въ тоя патриотически подемъ, когато българската душа се показваше тъй единна, въ такъвъ важенъ моментъ, ако имаше свобода на печата и свобода на мнѣнието, ние бѣхме да спечелимъ, както спечели и Сърбия и Гърция, дѣто всички обществени фактори вземаха участие въ съдбата на тамошнитѣ държави. Не можехме да вземемъ ние такова участие чрезъ печатното слово. И, уважаеми г-да, бихъ молилъ да не се смѣтне, че отъ удоволствие да отида да атакувамъ моитѣ противници искамъ да изнеса нѣкои факти, които сж много типични и не трѣбва да се забравятъ. Тукъ, въ Народното събрание, бѣ се създадена една практика, която суспендираше правото на народния прѣдставитель да има думата, защото, когато се поискаше думата болшинството гласуваше, да се разрѣши ли на оратора да говори или не, и когато болшинството гласуваше не, на оппозицията вече не се даваше думата.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Народняшка работа.

А. Буровъ: Това не е вѣрно.

Н. Мушановъ: Азъ, г. Буровъ, ще Ви кажа случая, па има и много оппозиционери, съ които сме били тогава заедно, които ще признаятъ.

Министъръ Х. Поповъ: Вѣрно е.

А. Буровъ: Прѣди да се изпълни разпореждането на правилника да говорятъ 10 души, да се е гласувало и да се е отнела думата на нѣкой ораторъ, азъ заявявамъ, че такова нѣщо не знамъ. Категорически го заявявамъ. Ще моля г. Мушанова да ми посочи такива случаи.

Министъръ Х. Поповъ: Отне ми се думата, безъ да е говорила групата.

Н. Мушановъ: Г. Буровъ! Увѣрявамъ Ви, че въ тоя моментъ, когато говоримъ по тоя въпросъ, . . .

А. Буровъ: Съжалявамъ, че по такъвъ начинъ се правятъ такива инсинуации.

Н. Мушановъ: Държа този въпросъ като въпросъ на достойнство и ще искамъ да го изясня съ дневниците. Като повдигамъ тоя въпросъ, не искамъ да правя партизанска закачка, а искамъ да кажа какви нрави имаше тогава. Бихъ желалъ да не се повтарятъ, защото мене не ме е страхъ, нито отъ свободата на словото на народния представителъ, нито отъ перото на българския писателъ въ такива моменти, когато отечеството е прѣдъ насъ и ни заема само неговата сѣдба. Азъ не знамъ прѣдателя българинъ, колкото и да се иска да се култивира въ България понятието за прѣдателство.

Нѣкой отъ дѣсницата: Радко Димитриевъ?

Н. Мушановъ: Тѣ сж случаи, които още е много рано да цѣнимъ. Азъ нѣма да кажа, че имаше прѣдатели въ България въ тази война. Напротивъ, ние доказахме героизмъ, самопожертвуване и доблестъ. Азъ не видѣхъ подлостъ, нито прѣдателство.

Министъръ Х. Поповъ: То е много казано — въ единъ народъ да нѣма прѣдатели.

Н. Мушановъ: Но, г. г. народни прѣдставители, дѣ се върна пакъ на думата си. Нито цензурага, която се упражняваше по такъвъ башибозушки начинъ, нито ограниченията, които се правѣха въ Народното събрание спрѣмо свободната дума на народния прѣдставителъ, не допринесоха нѣщо добро, а, напротивъ, напакостиха на страната. И това не трѣбваше да стане.

Ето защо, азъ сега, при тоя споменъ отъ миналото, се запитвамъ: каква нужда имаме ние отъ туй военно положение въ България днесъ, когато, деколкото виждаме — и ние слѣдимъ политическитъ и общественитъ движения въ страната — можемъ, за днесъ, просто да констатираме всички едно: България си е въ миръ, г-да. България сега, въ ожидание, въ трепетъ отъ лошото, което може да дойде, слѣди, бди и иска винаги бдителностъ отъ насъ, народното прѣдставителство, и бдителностъ отъ кабинета, да не пропуска моментитъ, за да не стане пакъ нѣкаква катастрофа. Обаче това е тѣкмо едно мѣлчаливо, ако искате, по едногласно поддържане отъ цѣлия народъ една политика мѣдра, която трѣбва отъ всички да се слѣдва. Какъвъ страхъ има, та трѣбва да суспендираме ние нѣкои и други народни свободи? Азъ не го виждамъ. Г. г. народни прѣдставители. Може да грѣша, но все таки, отговорността за нашата грѣшка нѣма да бѣде наша. Нашата грѣшка е добросѣвѣтна, защото ние — не азъ, а ония, които сж тукъ прѣдставители на нашитъ партии — сме добросѣвѣтни, когато не виждаме нищо лошо, защото сме увѣрени отъ г. министъръ-прѣдседателя, че България си е въ строгъ неутралитетъ, че съ всичкитъ държави около насъ е въ приятелски отношения, и нѣма никакви опасности. Ако ли ги има, повелителенъ дългъ е билъ на г. Радославова да е викалъ, прѣди вносането на тоя законопроектъ, всички и да имъ ги е казалъ; тогава, по тѣхното раководство и по тѣхната дума, и ние всички щѣхме да капитулираме. Не е късно и сега: ако има опасности, нека ги каже. Азъ мисля, този въпросъ тѣй да го наредимъ, защото нека тая стара и отживѣла формула за слава се изостави, защото страхътъ отъ да сподѣлимъ съ цѣлия български народъ една слава, ни накара да участвуваме всички въ една голѣма скѣрбъ и въ

единъ грамаденъ погромъ. Азъ не желая, г. г. народни прѣдставители, да споримъ, ние, българскитъ партии, кому ще се падне славата. Азъ не желая никога да бждемъ ние еднакви въ погромитъ, защото това нищо не помага, и държавата съ нищо не подобрява. Нека славата, ако има такава, се сподѣли отъ всички, да бжде на всички. И въ нея има гѣщо хубаво, г-да, защото ще бжде слава на нашето отечество и на нашия народъ.

П. Даскаловъ: Кой говори за слава въ тѣзи врѣмена.

Н. Мушановъ: Говориха за славата. Вие, г. Даскаловъ, може да не знаете. Азъ знамъ, че по едно врѣме, когато се повдигаше въпросъ за коалиция, въ най-лошитъ врѣмена пакъ, една отъ фракциитъ — нека спомена, най-подиръ, единъ фактъ — г. г. прогресиститъ, унесена въ тая слава, като видѣ прѣдъ себе си такава голѣма България, каза: „Не искамъ ние никой да сподѣля нашата слава“.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Който, безспорно, нѣмамъ.

Н. Мушановъ: Ще имъ падне славата. Все таки, не знамъ кой спечели славата, но знамъ, че погрома и нещастieto спечели държавата.

Д. Кьорчевъ: И днесъ тѣзи хора се отказватъ отъ сѣдбата си, което е най-печалното.

Н. Мушановъ: Съ тѣзи общи думи, г. г. народни прѣдставители, азъ искахъ да изложа прѣдъ васъ своето разбиране на работитъ, да ви докажа, че нѣмаме условията, прѣдвидени въ чл. 73 отъ конституцията, за да гласуваме законопроекта за създаване военно положение въ страната.

Но има единъ много сериозенъ въпросъ, едно нѣщо, което поне, смѣтамъ, ако г. министъръ-прѣдседателъ и правителството се рѣшатъ да прокаратъ законопроекта, ще трѣбва да направятъ. Защото тѣй, както е законопроектътъ, г-да, той даже не дава даже онова, което правителството иска. Тѣй гласуванъ, законопроектътъ е едно нищо, той е само една формула — гласуване на военно положение — на която съдържанието нѣма. Това не се разбира въ миналия режимъ, изглежда, че то и днесъ не се разбира. А работата е свършено друга. Когато чл. 73 иска да се обяви военно положение отъ Народното събрание, то не е за да каже Народното събрание: „Законъ. Обявявамъ военно положение въ страната“, защото, тѣй създаденъ, законътъ нѣма никаква сжщностъ; той е единъ орѣхъ, вътрѣ кука — нѣма ядка, той е единъ законъ, който ще стои само написанъ. Когато конституцията казва, че трѣбва да се създаде военно положение отъ законодателната власть, то е, да се напише законъ за военно положение, въ който законъ ще се покаже, кои правдини и свободи отъ конституцията се ограничаватъ.

Д. Кьорчевъ: Неправилно тълкувате, г. Мушановъ.

Н. Мушановъ: Азъ моля да ме слушате. И по този въпросъ ще отговорите въ Вашата рѣчь, когато вземете думата.

Д. Кьорчевъ: Тамъ е уговорката — когато засѣдава камарата, тя взема мѣрки за създаване военно положение, а не се говори за законъ.

Н. Мушановъ: Г. Кьорчевъ! По тоя въпросъ Ви моля да се изкажете послѣ.

Д. Кьорчевъ: Това може да стане чрезъ постановление на Министерския съветъ, когато Събраниято не заседава, а когато то заседава — чрезъ решение на Народното събрание.

М. Такевъ: Въ що се състои военното положение?

Д. Кьорчевъ: Военното положение се състои въ онова, което военната администрация върши въ време на война вътрѣ въ страната.

М. Такевъ: Къдѣ е написано това?

Д. Кьорчевъ: Има го въ военно-наказателния законъ.

М. Такевъ: Тамъ нѣма нищо за това.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Моля, г. Кьорчевъ.

Д. Кьорчевъ: Ще се прилагатъ законитѣ, които дѣйствуватъ въ военно време.

М. Такевъ: Тамъ е прѣдвидено само за военни лица, а за насъ, гражданитѣ, нѣма нищо.

Н. Мушановъ: Г. г. народни прѣдставители! Заблуждението е толкова по-широко, че и г. Кьорчевъ, ми се чини, още не е схваналъ значението на новото измѣнение на чл. 73 отъ конституцията.

А. Коновъ: Не го разбира.

Н. Мушановъ: Азъ казахъ по-напрѣдъ — г. Кьорчевъ не е билъ тукъ — че новиятъ принципъ е: законодателната властъ трѣбва да постанови военното положение; когато я нѣма, изпълнителната властъ може да го постанови, но съ задължение, 5' дена слѣдъ туй, да свика Народното събрание, за да го утвърди. Но другъ е въпросътъ, който повдигамъ азъ сега. Вие искате да създадете военно положение. Защо? Безспорно, за да създадете нѣкой другъ редъ, който ограничава смѣстующия законенъ и правовъ редъ. Съ какво и къдѣ въ законитѣ го ограничава? Азъ ще ви кажа сега, какъ и всѣкитѣ нови закони, които идатъ тукъ, вървятъ сѣ по старата паметъ, че суспендирането свободи и ограниченията ставатъ съ указъ отъ изпълнителната властъ, само отъ царя — нѣщо, което е вече погрѣшно. То бѣше по стария текстъ, когато изпълнителната властъ имаше право сама да обявява военно положение. И вижте какви сж разпоредбитѣ въ нашето законодателство. Вие имате чл. 73, алинея трета, отъ конституцията: (Чете) „... когато, ... страната или частъ отъ нея се обяви въ военно положение, дѣйствуватъ прѣдвиденитѣ въ закона военно-полевѣ сѣдилища“. Конституцията, слѣдователно, казва: съ факта, че военното положение се законно обяви въ страната, дѣйствуватъ военно-полевѣ сѣдилища.

Министъръ Х. Поповъ: Значи, не е кухо.

Н. Мушановъ: Ама какво сж военно-полевитѣ сѣдилища, каква е тѣхната компетенция, по военно-сѣдебния законъ? Г. министърътъ на правосѣдието ще чуе чл. 999 отъ този законъ.

Министъръ Х. Поповъ: Искамъ да Ви кажа, че е опрѣдѣлено съдържанието на военното положение.

Н. Мушановъ: Моля Ви се, почакайте. Азъ ще Ви кажа. — Чл. 999 казва: (Чете) „Лицата отъ гражданското вѣдомство въ мѣста, обявени въ военно положение, подлежатъ на военния сѣдъ само за тѣзи прѣстѣпления, които изрично сж означени въ

издадения по този случай височайши указъ“. Когато вие нѣмате указъ или когато нѣмате ограничения, военното положение, гласувано, не значи нищо, защото вие нѣмате още опрѣдѣлена компетенцията на военно-полевитѣ сѣдилища за прѣстѣпленията, които тѣ ще сѣдятъ.

Д. Кьорчевъ: Камарата трѣбва да даде мандатъ за това, а послѣ се взематъ мѣрки.

Н. Мушановъ: Не е истина. — И тѣй, ако си спомняте, уважаемиятъ министъръ на правосѣдието, въ време на бившия кабинетъ, г. Абрашевъ, внесе на одобрение въ камарата единъ указъ, съ който се опрѣдѣляше подсѣдността на ония дѣяния отъ гражданския наказателенъ законъ, които трѣбва неспрѣмѣнно да попаднатъ, да бѣдатъ сѣдени отъ военно-полевитѣ сѣдилища. Г. Кьорчевъ не бѣше тукъ.

Д-ръ Н. Проваданиевъ: Кога бѣше това?

Н. Мушановъ: Но нека се разберемъ. Защо се прѣдизвикватъ тѣзи страсти при едно тълкуване на законъ?

Д. Кьорчевъ: Съвършено спокойни сме.

Н. Мушановъ: Оставете ме да се изкажа; подирѣ ще възражавате. Азъ смѣтамъ въпроса за много сериозенъ, и искамъ въ 5—10 минути да свърша. — Значи, чл. 999, който ще се приложи по разпоредбата на алинея трета отъ чл. 73 на конституцията, която ви четохъ и която казва, кога дѣйствуватъ военно-полевѣ сѣдилища, ще може да има разумъ и ще може въ смѣтността да се приложи нѣщо ново въ живота на държавата, само ако се опрѣдѣли съ единъ указъ, каква е компетенцията, за която се говори въ този членъ, т. е. ако указътъ, за който се говори тукъ, ще ви каже кои, напр., дѣла отъ общегражданскитѣ наказателни закони минаватъ въ подсѣдността на военно-полевитѣ сѣдилища. Този указъ вие нѣмате, но той е сжшо дѣло на законодателната властъ, а не на изпълнителната. И него трѣбваше г. министърътъ на правосѣдието да е внесълъ съ този законопроектъ за военно положение, и вие днесъ да дебатирате, трѣбва ли, напр., прѣстѣпленията по печата да отиватъ въ военно-полевѣ сѣдъ; азъ щѣхъ да поддържамъ, че не е справедливо, г. Кьорчевъ — друго, трети — друго. Ние тукъ трѣбва да опрѣдѣлимъ: кои прѣстѣпления отъ общегражданскитѣ — които се сѣдятъ отъ гражданскитѣ сѣдилища — днешнитѣ интереси на държавата изискватъ да отидатъ въ военно-полевитѣ сѣдилища. Това трѣбва да направи законодателната властъ, защото това е, собствено, смѣтността на военното положение.

Второ, този законопроектъ, гласуванъ тѣй, както е, както и стариятъ, гласуванъ отъ миналата коалиция, законъ, не унищожава нито накрънява, нито суспендира нѣкакви права или свободи, които сж гарантирани отъ конституцията — нито една. И тогава азъ говорихъ на г. Людсканова тукъ: „Вие нѣмате право да създавате цензура на печата. Вие имате право само едно да направите: да изпратите оновова, който е писалъ прѣстѣпно, да го накаже военно-полевиятъ сѣдъ, но вие нѣмате право — конституцията не позволява — да направите нѣкакви ограничения, да въведете прѣдварителна цензура, съ изключение за движението на войскитѣ, което се урежда отъ единъ правилникъ на Военното министерство“. Тѣй е, г. г. народни прѣдставители. Затуй ви казвамъ азъ, че съдържанието на алинея трета на чл. 73 има смисълъ, и голѣмъ смисълъ. Ако вие искате да суспендирате свободата на съ-

бранията — една конституционна свобода — ако вие искате да суспендирате свободата на печата, ако вие искате да суспендирате неприкосновеността на жилището, туй не можете да направите, нямате законно право утрѣ да го направите само по силата на факта, че имате военно положение, защото тѣзи конституционни свободи съ нищо не сж отнети, нито пъкъ само гласуването на военно положение обгръща, само по себе си, суспендирането имъ.

Д. Кьорчевъ: Военното положение е фактора, а мърките се опрѣдѣлятъ отъ военно-наказателния законъ.

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Г. Кьорчевъ! Казаха Ви да не прѣкъсвате. Записани сте, и ще говорите.

Н. Мушановъ: За да видите, г. Кьорчевъ, че това тълкуване е право, ще Ви кажа, че миналиятъ режимъ, който въ туй отношение, не зная защо, не внесе всичкитѣ ограничения, които трѣбва да станатъ при военно положение, да ги гласуваме въ Народното събрание, издаде правилникъ, изъ който ще Ви прочета, за да видите, какъ сж унищожени най-важнитѣ конституционни свободи, гарантирани отъ конституцията, съ единъ административенъ правилникъ. (Чете) „Чл. 1. . . да забранява събрания отъ граждани, печатането и внасянето на вѣстници и списания, които счита опасни за реда и тишината“. На какво основание комендантътъ има право да унищожава свободата на събранията, когато ние, законодателитѣ, въ закона за военното положение не сме я унищожили? Друго, г-да. То е много типично. Азъ нѣма да чета всичко. Това е съществувало отъ 3 години въ България. Унищожаватъ се всички конституционни свободи съ единъ административенъ правилникъ. Унищожава се неприкосновеността на жилищата: можете да правите обиски, безъ да съблюдавате всичкитѣ условия, които се искатъ отъ закона. (Чете) „ . . . да прави прѣтърсвания, въ дома на гражданитѣ, подозрѣни въ прѣстѣпно намѣрение“, а прѣтърсването трѣбва да се извършва въ присѣствието на прѣдставителъ на мѣстното общинско управление. Както виждате, посѣга се на неприкосновеността на жилището. Не ща да ви чета съотвѣтния членъ отъ конституцията, за неприкосновеността на жилището, за да видите, че това е конституционна свобода, гарантирана по конституционенъ редъ.

Д. Кьорчевъ: За прѣтърсванията и досега не е спазванъ редътъ.

Н. Мушановъ: Може да не е спазванъ. Азъ говоря за правната страна на въпроса. Азъ казвамъ, че всички обичае конституцията, но надѣло не я прилагаме. Възъ основа на закона ние искаме да гарантираме реда при аномални условия. Ние ще прѣцѣпимъ сега, какви законоположения трѣбва да гласуваме, за да гарантираме реда въ страната. Заради туй, отъ гледището на самото правителство, което желае законно да въведе военно положение въ тая страна, ние трѣбва да имаме писано въ тоя законопроектъ, че се е позволило да не ставатъ събрания, печатнитѣ произведения да се прѣглеждатъ именно по тоя начинъ и т. н. Защото най-напрѣдъ трѣбва да обсъдимъ и приемемъ, че дѣйствително България се намира при тѣзи условия, при които необходимо нужно за съществуването на страната е да се посетне и на тия свободи, а това ще видимъ, г. г. народни прѣдставители, когато го дебатирате. Но азъ ви казвамъ, ако гласуваме тѣй законопроекта за военното положение, това членче, и си отидемъ, вие други денъ нѣмате право да суспендирате никоя конститу-

ционна свобода, на законно основание. Ако вие искате да кажете: „Работитѣ се влошиха — дръжте, да прави кой каквото иска“, тогава нѣма нужда да приказваме нито за законъ, нито за нѣкаква си конституция. Редътъ е такъвъ. Азъ смѣтамъ, че този редъ трѣбва да се спазва, защото, пакъ казвамъ, ето, ние сме вече въ втория случай, отъ измѣненieto на конституцията досега, когато законодателната властъ трѣбва да подири правдинитѣ си — много съществени правдини, много същественъ принципъ, прокарани въ конституцията: обявяването на военното положение да е дѣло само на законодателната властъ, а не на изпълнителната, която често, въ миналото и постоянно, е въ състояние да прави голѣми пакости.

Още една бѣлѣжка по тоя членъ, и ще свърша. Членътъ гласи: (Чете) „Обявява се царството въ военно положение, което ще трае дотогава, докогато Министерскитѣ съвѣтъ, съ специално постановление, рѣши вдигането му“. По тоя въпросъ станаха дебати още въ бившата камара на коалиционното народнишко-прогресивно правителство. И тогава азъ повдигнахъ въпроса. Краятъ на войната, фактически, пакстина, подкрѣпи, че онова, което азъ искахъ, имаше голѣмо значение. Собствено въпросътъ се прѣдстави тѣй, както го прѣдполагахме. Още тогава ние повдигнахме този въпросъ. Военното положение е едно изключително положение, което атакува законния редъ въ страната. Съ прѣкръпяването на причинитѣ, които го създаватъ, то по право пада. И това юридично положение, че го намѣрите въ всички страни на конституционното право. Военното положение, като изключение, пада по право съ махването на причинитѣ, които сж го създали.

Д. Кьорчевъ: Кой констатира причинитѣ?

Н. Мушановъ: Но именно тамъ е произволътъ, г. Кьорчевъ. Произволътъ е, че се оставя на изпълнителната властъ правото да поддържа военното положение, когато причинитѣ се прѣмахваатъ. Защото, какво стана съ военното положение сега въ страната? Издаде се указъ за демобилизация на войската, и военното положение не прѣкъсна. Въ България тѣй става. И азъ тогава именно пледирахъ тукъ, въ Народното събрание, по това. Бѣше казано хемъ въ него законъ за военното положение: „До деня на демобилизирането“. Питамъ: какво понятие е демобилизация? Какъ го разбирате вие? Когато стане общо демобилизиране на цѣлата българска войска ли, или когато се демобилизиратъ 4—5 дивизии, или половината отъ армията, ще се смѣта, че има демобилизация? Върху това не отговори никой; тѣй си остана, и заради това военното положение се вдигна много късно.

Д. Кьорчевъ: То трая до края на демобилизацията, понеже тя не става въ единъ день, а става въ толкова време, въ колкото време става и мобилизацията. Това е очевидно.

Н. Мушановъ: Г. Кьорчевъ! Ще трѣбва пакъ да дири, за да ви докажа, че то много късно се вдигна, не слѣдъ демобилизирането. И това ми дава поводъ да мисля, че азъ съмъ правъ, когато казвамъ, че денътъ, въ който трѣбва да се вдигне военното положение, трѣбва непременно да се опрѣдѣли, защото изпълнителната властъ — нека си го кажемъ и признаемъ — затуй, защото тя и правителството, като стоятъ горѣ, виждатъ, може-би, по-опасно работитѣ или затуй, че въ много случаи може такова едно положение да помогне — изпълнителната властъ, казвамъ, е, която най-малко ще се замисли, щото порано да вдигне военното положение. Заради туй длъжността на законодателната властъ е да опрѣ-

дѣли и нѣкакъ си да свърже рѣцѣтъ на правителството.

Министъръ Х. Поповъ: По-хубаво да го атрофирате, та нищо да не работи.

Н. Мушановъ: Сега, питамъ ви азъ, г. г. народни прѣдставители, вие, които сте при сегашното положение, както азъ го разбирамъ, намирате ли вътрѣшна причина — въстание, за да се явява нужда да обявимъ военно положение? Азъ не мога да намѣря. Азъ не мога да намѣря сѣщо и външна причина за едно нахлуване, успокоенъ отъ декларацията на г. министра, че сме добри, или неосвѣдоменъ отъ тая опасностъ, която иде, защото никому нищо не е казано, кога ще се вдигне туй военно положение. Ами че туй военно положение ще седи тъй единъ-два мѣсеца, и кога ще се вдигне? Кога ще се отстранятъ причинитѣ, които азъ не виждамъ, че днесъ сѣще стъпватъ? То значи да си седи туй положение и да го увѣковѣчите.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ слизамъ отъ тази трибуна, съ голѣма увѣреностъ, че законопроектътъ тъй не може да мине, или ако тъй го прокарваме, нѣма да бѣде отъ желанието да се наизмъ отъ външни опасности. Съ военното положение външнитѣ опасности и нахлуването не се духатъ. Тѣ не сѣ хартия, да кажемъ: пфу, и военното положение да хвъркне. Азъ зная, че военно положение настѣпва въ страната, когато въ нея настѣпятъ такива събития, щото трѣбва да се измѣни нормалниятъ редъ поради ненормалното положение на държавата. Когато ни кажатъ, че неприятелски войски ще нахлуятъ на границата, българскиятъ народъ трѣбва не съ вота, а съ своитѣ мишици и съ оржикето си да спира противника. Сега българскиятъ народъ е по домоветѣ си, а вие искате да създадете военно положение. Простете ми, г. г. народни прѣдставители, може да не съмъ толкова хитъръ, за да мога да ви кажа, че условията, които законодателятъ изисква по чл. 73, сѣхъ налице. Военното положение не е гаранция за добрия редъ и за сплотеността на България да поерѣшне опасноститѣ. Да гарантираме, г-да — и свършвамъ — законния редъ, да докажемъ на българския народъ и на българското гражданство въ тия тежки минути, които прѣживяваме ние, въ тази ушлаха прѣдъ опасноститѣ, които всички виждатъ да идатъ, че има единъ редъ, който замѣства всичкитѣ военни положения — то е сплотеността на българскиятъ партии, то е сплотеността на българското гражданство да може да поеме, и само въ едно цѣло, отпора, който е нуженъ да стори.

Военното положение нѣма да създаде нѣкакви благоприятни условия за добрия редъ или за силата на България, ще внесе само смутъ...

А. Коновъ: Насилие.

Н. Мушановъ: ... и различни тълкувания, защо се прави туй: дали не е то по вътрѣшни причини, за да могатъ да се ограничатъ нѣкои народни свободи. Е, г. г. народни прѣдставители, вие всички же-

лаете да се сплотите. Тукъ ние, оппозицията, става нѣколко мѣсеца говоримъ, работимъ върху положението, желаемъ наедно съ правителството да се разберемъ, за да можемъ да вземемъ всички гаранции за доброто бѣдѣще на България. И въ този моментъ, когато ние тъкмо търсиме силата, която е въ състоянието да парализира всѣка опасностъ отъ вънъ, правителството си стои на страна, като нѣкой непогрѣшимъ папа, не иска да срѣшне никого, не свѣсти да чуе отъ нѣкого, но да увѣри всѣкого, че има опасностъ, за да ни принуди да му гласуваме законопроектъ.

Е добръ, азъ ще пожелаю на правителството да въведе законния редъ и да се вслуша въ оня ропотъ, който днесъ народътъ дава въ българското Народно събрание и му казва: „Сплотете се всички и гледайте да не избавите съ законни срѣдства, не съ военно положение“. (Ръкоплѣскане отъ лѣвицата и лѣвия центръ)

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Съблюдаващото заседание ще бѣде въ понедѣлникъ. Само че, за да можемъ да свършимъ по-скоро, прѣдседателството ще ви моли да се съгласите заседанието да бѣде прѣди обѣдъ.

А. Ляпчевъ: Само че повече отъ 8 ч. да не работимъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Който е съгласенъ да се почне заседанието въ 8½ ч. ...

Отъ лѣвицата: 9 ч.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: ... въ 9 ч. сутринята въ понедѣлникъ, да си вдигне ржката. (Мнозинство) Прието.

Съобщавамъ, че е постѣпилъ отъ Министерството на финанситѣ законопроектъ за свѣрхсмѣтенъ кредитъ отъ 50.000.000 л. Той е раздаденъ и ще се постави на дневенъ редъ въ понедѣлникъ, заедно съ днешния дневенъ редъ.

Дневниятъ редъ за утрѣшното заседание ще бѣде:

На първо мѣсто — трето четене законопроекта за амнистиране македонскитѣ революционери Яне Сандански, А. Буйновъ и др. за извършени на българска територия политически прѣстѣпления.

Пунктове 2, 3 и 4 оставатъ сѣщитѣ.

Пунктъ 5 — първо четене законопроекта за свѣрхсмѣтенъ кредитъ отъ 50.000.000 л. за военни нужди.

Пунктъ 6 — второ четене законопроекта за окончателното сключване бюджета за 1912 г.

Къмъ п. 7 се прибавя: първо четене законопроекта за допълнение и измѣнение на закона за фонда за културнитѣ мѣроприятия по водитѣ и горитѣ.

Другитѣ точки оставатъ сѣщитѣ, както е въ днешния дневенъ редъ.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 12 ч. полунощъ)

Прѣдседателъ: Д-ръ Д. К. Вачовъ.

Подпрѣдседателъ: Д-ръ И. Момчиловъ.

Секретаръ: Д-ръ Х. Георгиевъ.

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гълъбовъ.